

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЛЬВІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ
НАВЧАЛЬНО-НАУКОВИЙ ІНСТИТУТ ЗАОЧНОЇ ТА
ПІСЛЯДИПЛОМНОЇ ОСВІТИ
КАФЕДРА ЕКОНОМІКИ**

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

Освітній ступінь «Магістр»

на тему:

Підвищення конкурентоспроможності продукції вирощування зернових культур сільськогосподарськими підприємствами Львівської області

Виконала: студентка 2 курсу, групи Ек-71з

Спеціальності 051 «Економіка»
(шифр і назва)

Хвалібота Світлана Романівна

Керівник: Яців С. Ф., к.е.н., доцент
(Прізвище та ініціали)

Рецензент: _____
(Прізвище та ініціали)

ДУБЛЯНИ 2024

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЛЬВІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ
НАВЧАЛЬНО-НАУКОВИЙ ІНСТИТУТ ЗАОЧНОЇ ТА ПІСЛЯДИПЛОМНОЇ ОСВІТИ
КАФЕДРА ЕКОНОМІКИ

Освітній ступінь Магістр
Спеціальність 051 «Економіка»

ЗАТВЕРДЖУЮ
Завідувач кафедри
економіки

(підпис)
Червко Г.В.
(прізвище, ім'я, по батькові)

«6» березня 2023 року

З А В Д А Н Н Я
на кваліфікаційну роботу студентці

Хваліботі Світлані Романівні
(прізвище, ім'я, по батькові)

1. Тема роботи: Підвищення конкурентоспроможності продукції вирощування зернових культур сільськогосподарськими підприємствами Львівської області

керівник роботи: Яців С. Ф. к.е.н., доцент
(прізвище, ім'я, по батькові, науковий ступінь, вчене звання)

затвержені наказом ЛНУП від 17.02.2023 року № 33/к-с

2. Строк подання студентом роботи до «16» січня 2024 року

3. Вихідні дані до роботи нормативно-законодавчі акти, літературні джерела, дані сільськогосподарських підприємств, статистична звітність.

4. Зміст розрахунково-пояснювальної записки (перелік питань, які потрібно розробити)

Вступ

Розділ 1. Теоретико-методичні основи підвищення конкурентоспроможності продукції вирощування зернових культур

1.1. Конкурентні умови, які визначають стан ринку продукції зернових культур

1.2. Складові підвищення конкурентоспроможності продукції вирощування зернових культур

1.3. Основні методи оцінки конкурентоспроможності продукції вирощування зернових культур

Розділ 2. Сучасний стан і оцінка конкурентоспроможності продукції вирощування зернових культур

2.1. Моніторинг стану сільськогосподарських підприємств з виробництва продукції зернових культур

2.3. Оцінка ефективності виробництва продукції зернових культур

2.2. Оцінка конкурентоспроможності продукції вирощування зернових культур

Розділ 3. Основні шляхи підвищення конкурентоспроможності продукції вирощування зернових культур

3.1. Напрями підвищення конкурентоспроможності продукції зернових культур

3.2. Стратегічний аналіз конкурентоспроможності галузі зерновиробництва

3.3. Формування регіонального зернового кластеру

Висновки

Список використаних джерел

5. Перелік графічного матеріалу (з точним зазначенням обов'язкових креслень): рисунки, таблиці, схеми

6. Дата видачі завдання «06» березня 2023 року

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

№ з/п	Назва етапів кваліфікаційної роботи	Строк виконання етапів роботи
1.	Отримання завдання. Вивчення рекомендованої літератури по темі КР. Написання аналітичного огляду. Вивчення об'єкту. Аналіз існуючого стану (складання програми; написання пояснювальної записки; підготовка картографічних матеріалів для КР).	березень-липень 2023 р.
2.	Розробка перспективного рішення та його обґрунтування (написання перспективної частини; виготовлення планової основи для основного варіанту роботи).	серпень-вересень 2023 р.
3.	Розробка та обґрунтування пропозицій щодо реалізації роботи. Написання економічної частини роботи; висновків і пропозицій з реалізації роботи; кінцеве редагування пояснювальної записки; оформлення кінцевого варіанту роботи та інших графічних матеріалів, які представляються до захисту в ЕК).	жовтень-листопад 2023 р.
4.	Кінцеве оформлення кваліфікаційної роботи (здача пояснювальної записки керівнику КР; виправлення його зауважень; здача КР на рецензування; кінцеве оформлення ілюстративних матеріалів, таблиць).	грудень 2023 р.
5.	Підготовка до захисту в ЕК. Пробний захист на випускній кафедрі (написання доповіді й погодження її з керівником КР; виправлення зауважень у графічній частині).	січень 2024 р.

Студентка _____ Хвалібота С. Р.
(підпис) (прізвище та ініціали)

Керівник роботи _____ Яців С.Ф.
(підпис) (прізвище та ініціали)

УДК: 631.559.3:338.43(477.83)

Кваліфікаційна робота: 77 ст. текст. част., 24 рис., 11 табл., 63 літературних джерел.

Хвалібота С. Р. – Кваліфікаційна робота. Кафедра економіки. – Дубляни, Львівський НУП, 2024.

Розглянуто теоретичні основи підвищення конкурентоспроможності продукції вирощування зернових культур. Досліджено стан ринку та складові підвищення конкурентоспроможності продукції зернових культур.

Здійснено моніторинг стану сільськогосподарських підприємств з виробництва продукції зернових культур. Проведено оцінку ефективності та конкурентоспроможності продукції вирощування зернових культур.

Запропоновано напрями підвищення конкурентоспроможності продукції зернових культур, які базуються на використанні новітніх інформаційних технологій. Вказано на проблеми забезпечення конкурентоспроможності виробництва зернових культур та шляхи їх вирішення. Запропоновано формування регіонального зернового кластеру.

Ключові слова: сільськогосподарські підприємства, конкурентоспроможність, продукція зернових культур, конкурентні умови, кластер.

АНОТАЦІЯ

Розглянуто теоретичні основи підвищення конкурентоспроможності продукції вирощування зернових культур. Досліджено стан ринку та складові підвищення конкурентоспроможності продукції зернових культур. Здійснено моніторинг стану сільськогосподарських підприємств з виробництва продукції зернових культур. Проведено оцінку ефективності та конкурентоспроможності продукції вирощування зернових культур. Запропоновано напрями підвищення конкурентоспроможності продукції зернових культур, які базуються на використанні новітніх інформаційних технологій. Вказано на проблеми забезпечення конкурентоспроможності виробництва зернових культур та шляхи їх вирішення. Запропоновано формування регіонального зернового кластеру.

Ключові слова: сільськогосподарські підприємства, конкурентоспроможність, продукція зернових культур, конкурентні умови, кластер.

ANNOTATION

The theoretical foundations of enhancing the competitiveness of grain crop production have been considered. The market conditions and components of improving the competitiveness of grain crop production have been investigated. Monitoring of the state of agricultural enterprises involved in the production of grain crops has been conducted. An assessment of the efficiency and competitiveness of grain crop production has been carried out. Directions for enhancing the competitiveness of grain crop production, based on the use of modern information technologies, have been proposed. Issues related to ensuring the competitiveness of grain crop production and ways to address them have been identified. The formation of a regional grain cluster has been suggested.

Key words: agricultural enterprises, competitiveness, grain crop production, competitive conditions, cluster.

ЗМІСТ

Вступ.....	7
Розділ 1. Теоретико-методичні основи підвищення конкурентоспроможності продукції вирощування зернових культур.....	10
1.1. Конкурентні умови, які визначають стан ринку продукції зернових культур.....	10
1.2.Складові підвищення конкурентоспроможності продукції вирощування зернових культур.....	17
1.3.Основні методи оцінки конкурентоспроможності продукції вирощування зернових культур.....	22
Розділ 2. Сучасний стан і оцінка конкурентоспроможності продукції вирощування зернових культур.....	28
2.1. Моніторинг стану сільськогосподарських підприємств з виробництва продукції зернових культур.....	28
2.2. Оцінка ефективності виробництва продукції зернових культур.....	36
2.3. Оцінка конкурентоспроможності продукції вирощування зернових культур.....	45
Розділ 3. Основні шляхи підвищення конкурентоспроможності продукції вирощування зернових культур.....	52
3.1. Напрями підвищення конкурентоспроможності продукції зернових культур.....	52
3.2 Стратегічний аналіз конкурентоспроможності галузі зерновиробництва.....	55
3.3 Формування регіонального зернового кластеру.....	59
Висновки	67
Список використаних джерел.....	71

ВСТУП

В умовах сучасної глобалізації важливим фактором досягнення економічного лідерства стає конкурентоспроможність, яка гарантує високі темпи розвитку та прибутковість. Конкуренція виступає в ролі важливого каталізатора для розвитку аграрного сектору економіки, оскільки вона стимулює використання інноваційних технологій, що призводить до зниження виробничих витрат, покращення якості продукції і досягнення високих результатів діяльності. Такий підхід надає підприємствам суттєві переваги над конкурентами на ринку.

Підвищення конкурентоспроможності продукції вирощування зернових культур є важливим завданням аграрного сектору, оскільки зерно є стратегічно важливою продукцією, відіграє ключову роль у забезпеченні продовольства та стабільності на ринку сільськогосподарської продукції. Нині, хоча й війна значно позбавило Україну можливості експорту зернових культур, але країна продовжує бути одним з провідних виробників та експортерів зернових у світі.

Проблему ефективності виробництва зерна та підвищення конкурентоспроможності продукції загалом і зернових культур зокрема, досліджували відомі вчені: М. Портер, І. Бурчек, О. Біленчук, І. Яців, О. Лотиш, І. Романовська, М. Лищенко, В. Серединська, О. Загородна, О. Янковий, О. Шумкова, В. Бондарєв, І. Протасевич, М. Жибак, В. Ніценко, А. Войчак, О. Томашевська, К. Шевченко та інші. Проте, потребують більш повного дослідження конкурентоспроможності продукції зернових культур на регіональному рівні, а також розвиток регіональних кластерів.

Мета даного дослідження полягає у вивченні теоретичних та методичних аспектів економічної ефективності та конкурентоспроможності вирощування зернових культур на сільськогосподарських підприємствах, а також у визначенні можливих шляхів підвищення конкурентоспроможності зерна.

Для досягнення мети ставилися основні завдання:

- дослідити теоретичні підходи до поняття «конкурентоспроможність» в аграрному секторі;

- вивчити теоретичні аспекти вирощування зернових культур та їх вплив на конкурентоспроможність;
- провести аналіз виробничо-господарської діяльності сільськогосподарських підприємств Львівської області та ефективності вирощування зернових культур;
- дослідити основні методи оцінки конкурентоспроможності продукції вирощування зернових культур;
- провести визначення сильних і слабких сторін підприємств у контексті конкурентоспроможності;
- розробити напрями підвищення конкурентоспроможності вирощування зернових культур;
- розробити концепцію та етапи формування регіонального зернового кластеру.

Об'єктом дослідження є сільськогосподарські підприємства, їх виробничі процеси та умови, які впливають на конкурентоспроможність продукції зернових культур у Львівській області.

Предметом дослідження є теоретичні засади та прикладні аспекти підвищення конкурентоспроможності продукції зернових культур.

Під час проведення дослідження було використано загальнонаукові **методи**: діалектичний підхід до вивчення явищ, процесів; монографічний – для опрацювання літературних джерел та роботи з текстовим поданням зазначеної проблематики; системний – для уточнення категоріального апарату; економіко-математичний і статистичний – для визначення ефективності та конкурентоспроможності продукції зернових культур; SWOT-аналіз – для визначення сильних та слабких сторін, можливостей та загроз, що впливають на конкурентоспроможність вирощування зернових культур; а також метод порівняння, графічний, логічний та інші.

Інформаційну базу дослідження складають наукові праці з питань зерновиробництва та конкурентоспроможності продукції, нормативно-законодавчі акти, статистичні матеріали Головного управління статистики у

Львівській області, статистичні матеріали Державної служби статистики України.

Наукова новизна отриманих результатів полягає у наступному:

- *удосконалено* економічну сутність категорії «конкурентоспроможність продукції зернових культур»;
набули подальшого розвитку:
- методика оцінювання конкурентоспроможності продукції зернових культур;
- особливості формування регіонального зернового кластера з урахуванням особливостей Львівської області.

Практичне значення результатів дослідження. Висновки та пропозиції, наведені в кваліфікаційній роботі можуть бути використанні в діяльності сільськогосподарських підприємств Львівської області.

Розділ 1

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ОСНОВИ ПІДВИЩЕННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ПРОДУКЦІЇ ВИРОЩУВАННЯ ЗЕРНОВИХ КУЛЬТУР

1.1. Конкурентні умови, які визначають стан ринку продукції зернових культур

Важливим чинником розвитку ринку сільськогосподарської продукції, в тому числі зернових культур, є наявність конкурентного середовища для виробників зернової продукції. Конкурентне середовище для виробників продукції зернових культур визначається глобальними тенденціями експорту, технологічними інноваціями, впливом кліматичних умов та ціновою конкуренцією, що визначають їх конкурентоспроможність на внутрішньому та зовнішньому ринках.

Поняття конкурентоспроможності продукції розглядається та тлумачиться різними науковцями по-різному, залежно від галузі діяльності, яку вони досліджують.

Один з найвідоміших економістів, Майкл Портер визначає конкурентоспроможність як властивість товару, послуги чи підприємства виступати на ринку у рівних умовах з присутніми аналогічними товарами, послугами чи конкуруючими підприємствами. Науковець застосовує поняття економічного кластера і доводить, що конкурентоспроможність підприємств залежить від їх оточення і конкуренції всередині кластера [1].

Видатний менеджер Пітер Друкер розглядає конкурентоспроможність як результат управління ресурсами, інноваціями та стратегіями, що дозволяють підприємству виживати в умовах ринкової конкуренції [2].

Маркетолог Котлер вважає, що конкурентоспроможність – це здатність підприємства задовольняти потреби та очікування споживачів краще, ніж інші

конкуренти. При цьому він підкреслює важливість маркетингових стратегій для досягнення цієї мети [3].

В. Васильков аналізує конкурентоспроможність продукції підприємства як «рівень його компетенції відносно інших конкурентів у нагромадженні та використанні виробничого потенціалу певної спрямованості, а також його окремих складових: технології, ресурсів, менеджменту (особливо – стратегічного поточного планування), навичок і знань персоналу тощо, що знаходить вираження в таких результуючих показниках, як, зокрема, якість продукції, прибутковість, продуктивність» [4].

На думку С. Гаркавенко конкурентоспроможність продукції підприємства означає його здатність створювати, виготовляти і реалізовувати товари та послуги, якісні характеристики (цінові та нецінові) яких привабливіші порівняно з продукцією конкурентів [5].

Г. Кіндрацька стверджує, що «конкурентоспроможність продукції підприємства означає його здатність до ефективної господарської діяльності та забезпечення прибутковості за умов конкурентного ринку. Тобто конкурентоспроможність підприємства – це здатність забезпечувати випуск і реалізацію конкурентоспроможної продукції»[6].

А Чернявський дотримується думки, що конкурентоспроможність продукції визначається здатністю підприємства ефективно функціонувати та успішно реалізовувати продукцію в умовах активно конкурентного ринку [7].

Автори [8] вважають, що здатність підприємства до створення, виробництва та реалізації товарів та послуг визначається конкурентоспроможністю, де якісні та цінові характеристики цих продуктів виявляються більш привабливими, ніж в продукції конкуруючих підприємств.

І. Яців при визначенні конкурентоспроможності продукції акцентує увагу на її якості та вважає, що забезпечити вищу якість продукції можна у великих за розмірами підприємствах, оскільки їм притаманна вища технологічна ефективність [9].

На основі аналізу вказаних трактувань пропонується власне тлумачення конкурентоспроможності продукції як здатність підприємства виробляти та реалізовувати продукцію, яка відповідає високим стандартам якості та ефективності виробництва, при цьому забезпечуючи економічну вигоду для підприємства порівняно з конкурентами на ринку.

Рівень конкурентоспроможності продукції, в тому числі зернових культур, визначається в кінцевому підсумку споживачем даної продукції, а споживач який купляє дану продукцію, визначає відповідність продукції своїм потребам.

Ринок зерна має складну структуру, яка зумовлена специфікою його об'єктів. З урахуванням специфіки використання різних видів зернових культур, ринок поділяється на три основні сегменти: ринки продовольчого зерна, ринок фуражного зерна, ринок насіння. Продукція зернового господарства на внутрішньому ринку в основному використовується у переробній та харчовій промисловості [9].

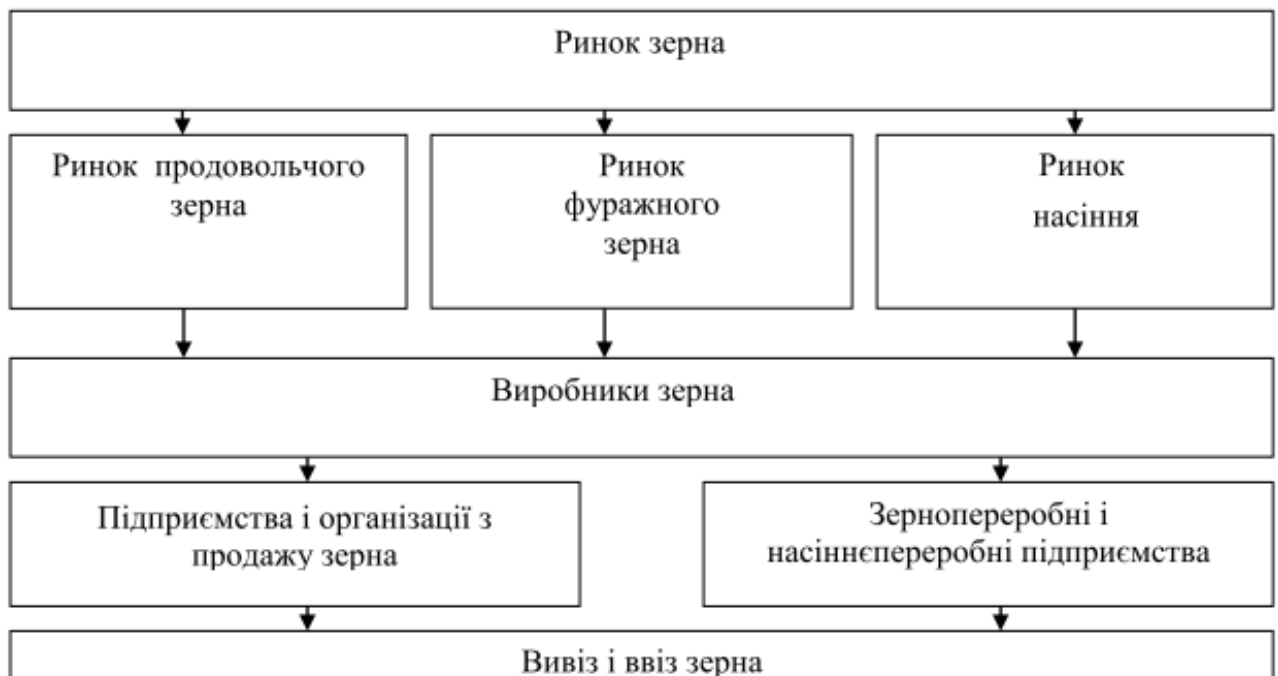

Рисунок 1.1. Структура ринку зерна

Вирощуванням зернових культур займається, як правило, велика кількість сільськогосподарських підприємств і фермерів, що створює високий рівень

конкуренції на ринку. Це має прямий вплив на цінову політику та прибутковість виробників.

Виробники конкурують не тільки на внутрішньому ринку, а й на міжнародному, експортуючи свою продукцію у 190 країн світу. В останні роки Україна експортує до 40 млн. т. зернових культур щорічно [10].

Ринок зерна, до повномасштабної війни, показує позитивні тенденції у валовому зборів культур (рис. 1.2).

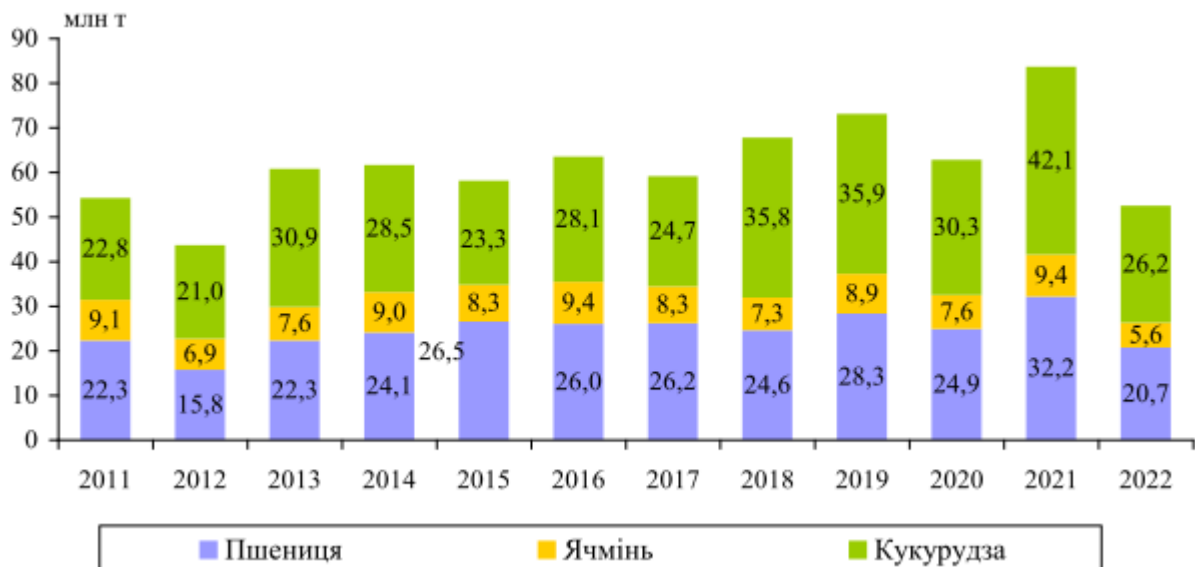

Рисунок 1.2. Динаміка виробництва основних видів зернових культур (усі категорії господарств)

Побудовано за даними [11]

Основна частка у виробництві зерна належить сільськогосподарським підприємствам (81 %), частка господарств населення є суттєво меншою (19 %). Валові збори основних зернових культур до 2022 р. зростали в динаміці, що пов'язано зі зростанням урожайності. Проте, у 2022 р. порівняно з 2021 р. виробництво зернових культур зменшилось на 37%. Така ситуація спричинена тим, що значні площі сільськогосподарських угідь півдня та сходу країни, на яких вирощували зернові культури, є замінованими, тимчасово окупованими чи ведуться на них бойові дії. Збільшення валових зборів зернових культур відбулося за рахунок зростання урожайності, що досягнуто завдяки

використання сучасних технологій, таких як сучасні сорти зернових, агротехніка, механізація та інші інновації.

На урожайність зернових мають вплив й інші чинники, а саме: умови клімату і природні катастрофи (посухи, зливи або заморозки), а у 2022 р. ще й війна. Все це впливає й на конкурентоспроможність виробників продукції зернових культур.

Провівши аналіз урожайності зернових культур у динаміці з'ясували, що у 2021 р. урожайність пшениці була найвищою за аналізований період і становила 76,8 ц/га, а вже у 2022 р. вона впала до 63,5 ц/га. Урожайність ячменю та кукурудзи також мали позитивну динаміку і у 2022 р становили 45,3 ц/га та 38,2 ц/га відповідно, а в 2022 р зменшились до 39,3 ц/га та 32,2 ц/га відповідно (рис. 1.3).

Рисунок 1.3. Динаміка урожайності основних видів зернових культур

Побудовано за даними [11]

Ринок зернових культур відіграє важливу роль у забезпеченні продовольчої безпеки країни, а також є базою для переробної промисловості та розвитку галузі тваринництва. Оцінку ринку зернових культур можна здійснити за допомогою аналізу балансу зерна (табл. 1.1). З даних таблиці бачимо нарощування пропозиції зерна, яка формується на основі обсягу виробництва.

Таблиця 1.1

Баланс зерна, тис. тонн

Стаття балансу	Рік										
	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021
Виробництво	56747	46216	63051	63859	60126	66088	61917	70057	75143	64933	86010
Зміна запасів	12784	-10052	6933	2977	-3204	2130	-1465	5447	-4505	-7042	14958
Імпорт	273	228	242	263	190	240	255	280	291	352	377
Усього ресурсів	44236	56496	56360	61145	63520	64198	63637	64890	79939	72327	71429
Експорт	14825	27798	27836	33423	38338	41451	42499	42940	57925	52245	51573
Витрачено на корм	3226	2953	2890	15678	14189	12278	11011	11698	11674	10343	9930
Витрачено на посів	16334	16147	16183	2883	2597	2330	2120	2232	2224	2247	2227
Втрати	1570	1491	1506	1593	1400	1350	1106	1253	1363	1073	1424
Переробка на нехарчові цілі	1551	1454	1367	1281	1089	1044	1246	1157	1283	1040	1158
Фонд споживання	6730	6653	6578	6224	5897	5745	5655	5610	5470	5379	5117
Рівень самозабезпечення (виробництво до внутрішнього використання на території України)	5047	4990	4933	231	239	291	293	319	341	323	433

Побудован на основі [11, 12]

Як зазначалося вище Україна значну частку зерна експортує у різні країни світу. Проте, за даними Мінагрополітики експорт зернових культур у 2022/2023 маркетинговому році скоротився на 13 % порівняно з попереднім. За даними опитування, яке проводило FAO, майже половина виробників вказують на критичне зростання собівартості продукції зернових культур, тоді як кожен четвертий респондент заявляє про припинення виробництва через війну [13].

У загальній структурі вартості експорту зернових культур в Україні у останні два роки переважають та сільськогосподарські культури як кукурудза, пшениця і ячмінь. Від експорту зерна країни на них припадає 99,2% у 2021 р. та 99,5% у 2022 р. валютних надходжень. В структурі експорту зернових культур найбільша частка належить кукурудзі, причому у 2022 р. вона збільшилась на 16,2 пункти порівняно з попереднім роком, дещо менша частка належить пшениці і ще менша ячменю. Варто зауважити, що у 2022 р. частка пшениці на

експорт зменшилась на 10,4 пункти, аналогічно і ячменю – на 55,5 пункти. Незначна частка, менше 1 %, припадає на такі культури як гречка, овес, сорго, рис, жито (рис. 1.4).

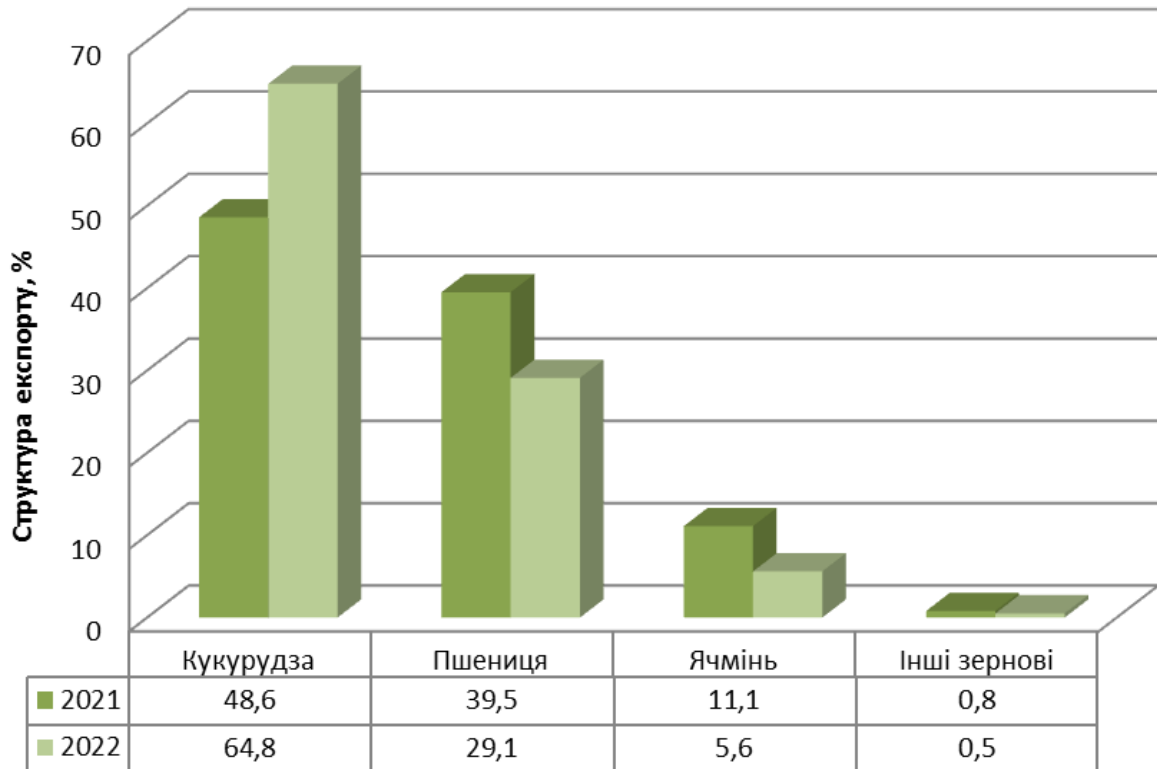

Рисунок 1.4. Структура експорту зернових культур

Побудовано за даними [11]

Стан ринку продукції зернових культур визначається низкою конкурентних умов.

1. Рівень врожайності зернових культур, таких як пшениця, кукурудза, ячмінь і інші, визначає загальний обсяг виробництва на ринку.

2. Країни світу конкурують за покупців на міжнародному ринку, що впливає на експортні ціни та обсяги продукції зернових культур.

3. в сільському господарстві. Використання технологічних інновацій, таких як сучасні сорти, системи поливу, механізація та інші, впливають на виробництво та конкурентоспроможність.

4. Неприятливі кліматичні умови, такі як посухи або повені, впливають на врожайність зернових культур, що може створювати нестабільні умови для ринку.

5. Ціна для споживачів та покупців є важливим фактором конкурентоспроможності продукції. Конкуренція визначається як ціновими чинниками, так і витратами на виробництво.

6. На ринок зернових культур має вплив збільшення попиту на екологічно чисті продукти.

7. Державна підтримка впливає на ринок зернових культур шляхом надання субсидій, податкових пільг тощо.

Врахування даних умов є важливим для учасників ринку зернових культур, оскільки вони допомагають прогнозувати та адаптуватися до змін в умовах виробництва і споживання.

1.2. Складові підвищення конкурентоспроможності продукції вирощування зернових культур

Конкурентоспроможність – це багатогранна категорія, вона розкриває інформацію про відповідність продукції певним параметрам, вимогам окремого сегменту ринку, в нашому дослідженні – ринку зерна. Конкурентоспроможність продукції зернових культур можна поділити на: складові, які розглядаються з позиції споживача; складові, які розглядаються з позиції виробника. До складових конкурентоспроможності з позиції споживача відносять споживчі властивості, якість продукції та її вартість, а до складових з позиції виробника – конкурентні переваги, капіталомісткість виробництва продукції та прибуток від її реалізації [14].

Підвищення конкурентоспроможності продукції зернових культур може бути досягнуто через комплексний підхід, враховуючи економічні, екологічні та технологічні аспекти (рис. 1.5).

Рисунок 1.5. Складові підвищення конкурентоспроможності зерна

Важливою передумовою конкурентоспроможності продукції загалом, та зернових культур зокрема, є безпека цієї продукції. Нині, в умовах повномасштабної війни, продовольча безпека є одним з головних завдань країни. Стан внутрішньої продовольчої безпеки викликає серйозне занепокоєння та демонструє негативну тенденцію. Проте через стабільне включення України до першої п'ятірки провідних світових експортерів зернових та зернобобових [15], будь-які негаразди в країні можуть негативно вразити не лише внутрішню, а й глобальну продовольчу безпеку.

Для вирішення проблеми продовольчої безпеки на національному рівні, особливо в умовах триваючої повномасштабної війни, необхідно забезпечити ключові аспекти сталості аграрного сектору, які гарантують ефективність ланцюга «виробництво – переробка – зберігання – постачання населенню продуктів харчування». У цьому контексті особливо важливими є наступні напрями:

- збільшення виробництва сільськогосподарської продукції шляхом підвищення врожайності;
- пошук та створення нових, включаючи тимчасові, об'єктів для зберігання та первинної переробки продукції;
- використання всіх резервів приватного та державного секторів для поставок продовольства в місця його реалізації [16].

Висока конкурентоспроможність зерна на світовому ринку вказує на доцільність збільшувати обсяги його виробництва. Це можна досягти завдяки підвищенню урожайності зернових культур, досягти якої можна завдяки покращенню агротехніки, використання інтенсивних технологій вирощування, якості насіння тощо.

Коливання врожайності зернових культур виникають внаслідок впливу екологічних та економічних чинників.

Фактори екологічного характеру пов'язані із важливістю екологічного впливу системи сівозмін на раціональне використання природних ресурсів. Це включає забезпечення оптимального балансу в системі «рослина-середовище». Науково-обґрунтовані сівозміни передбачають відповідність адаптивного потенціалу оброблюваних сільськогосподарських культур особливостям ґрунту і клімату в різний час і просторі, що визначає ефективність використання природних ресурсів.

Фактори економічного характеру впливають на продуктивність та ефективність сівозмін. Для більш ефективного використання техніки, технологій і робочої сили в сівозмінах рекомендується враховувати культури різних термінів посіву та збирання (озимі, ранні ярі, пізні зернові). Підвищення

конкурентоспроможності виробництва насіння соняшнику має враховувати ці фактори, зокрема, надавати особливу увагу екологічним і економічним аспектам та їх врахуванню.

Особлива роль відводиться науково-обґрунтованому здійсненню агротехнічних заходів із врахуванням екологічних прийомів. Це сприятиме підняттю ступеня безпеки технологічних процесів, орієнтованих на виробництво продукції, яка може зменшити вплив шкідливих забруднювачів на організм людини та навколишнє середовище.

Сучасні науковці вважають за доцільне враховувати комплекс показників для оцінки еколого-економічної ефективності та конкурентоспроможності виробництва аграрної продукції. Серед цих показників важливо враховувати екологічні витрати на заходи з охорони повітря та водних ресурсів, загальні екологічні витрати систем землеробства, додатковий обсяг продукції, отриманий в результаті проведення комплексу екологічно спрямованих заходів, а також зростання вартості земельних угідь, викликане підвищенням їх екологічної якості та родючості ґрунту [17].

До показників конкурентоспроможності продукції зернових культур еколого-економічного характеру:

- витрати на охорону повітряного балансу;
- витрати на охорону водних ресурсів;
- повні екологічні витрати, пов'язані з землеробством;
- обсяг продукції, який може бути отриманий завдяки впровадженню екологічно спрямованих заходів;
- приріст вартості земельних угідь в результаті підвищення екологічної якості та родючості ґрунту;
- соціальний розвиток;
- рентабельність виробництва продукції зернових культур;
- вартісні показники.

Система вказаних показників дозволяє отримати оцінки взаємозв'язку між екологічною ефективністю та економічною продуктивністю виробництва

зернових культур, що сприяє створенню конкурентоспроможного та екологічно стійкого аграрного сектору.

Крім показників еколого-економічного характеру варто звернути увагу на показники технологічного характеру конкурентоспроможності виробництва зернових культур. До них відносять:

- технічна ефективність;
- раціональне планування та вчасне виконання технологічних операцій для оптимізації процесів посіву та збирання;
- вибір та використання сучасних сортів, які відзначаються високим врожаєм та стійкістю до погодних умов і хвороб;
- впровадження оптимальних агротехнічних методів для поліпшення родючості ґрунту та підвищення урожайності;
- ефективне використання ресурсів.

Дані показники визначають технічні аспекти виробництва продукції зернових культур.

Конкурентоспроможність зерна визначається низкою чинників, важлива роль серед яких належить якості. Основними параметрами якості зерна є: фізичні характеристики, хімічний склад, урожайність зернових культур, стійкість до шкідників та хвороб, використання сучасних технологій вирощування культур, зберігання та транспортування, відповідність стандартам і вимогам споживачів [18,19].

Зальний рівень конкурентоспроможності зерна визначається комплексом цих факторів, і виробники зазвичай працюють над кожним з них для підвищення ефективності та конкурентоспроможності своєї продукції.

1.3. Основні методи оцінки конкурентоспроможності продукції вирощування зернових культур

Оцінка конкурентоспроможності продукції виробництва зернових культур є важливим завданням для сільськогосподарських підприємств.

Насамперед доцільно провести аналіз витрат і доходів, тобто: визначити витрати на виробництво зернових культур, включаючи витрати на сівбу, обробіток ґрунту, добрива, захист рослин, збір та зберігання урожаю; розрахувати загальний дохід від продажу зерна; порівняти витрати та доходи від продукції зернових культур.

Важлива роль відводиться аналізу світових, національних та регіональних трендів щодо виробництва зернових культур та визначення можливостей і викликів, пов'язаних із змінами у споживчому попиті, технологічними змінами та змінами кліматичних умов.

Для оцінки конкурентоспроможності продукції підприємства має провести аналіз ринку, тобто зібрати певні дані з метою визначення позиції продукції на ринку, оцінки можливостей для розвитку та отримання уявлення про вимоги споживача, які впливають на подальше функціонування ринку. Основу аналізу ринку складає визначення його розміру та сегментації, вивчення структури, ідентифікація наявних тенденцій тощо. Інформацію для розвитку ринку зерна та конкурентоспроможності зернової продукції можна отримати за допомогою моделей аналізу ринку (табл. 1.2).

Варто приділити увагу матричним моделям аналізу зернового ринку, де використовують матриці для представлення взаємодій між різними елементами системи, такими як ринкові сегменти, товари, виробники чи регіони. Це дозволяє ефективно вивчати та управляти різноманітними аспектами ринкової динаміки, конкурентоспроможності та стратегічного планування у зерновому секторі.

Таблиця 1.2

Моделі аналізу зернового ринку

Види аналізу	Характеристика
Галузевий аналіз	Допомагає підприємствам визначити можливості та ризики зернової галузі та розробити стратегії, які враховують особливості цього ринку.
Аналіз споживчого попиту	Визначення потреб споживачів у продукції зернових культур.
Факторний аналіз	Включає вивчення та оцінку впливу різноманітних факторів, таких як врожайність, якість, цінова конкуренція, технологічні інновації та інші, на динаміку та конкурентоспроможність цього ринку.
Технологічний аналіз	Оцінка використання сучасних технологій у вирощуванні та обробці зерна.
Конкурентний аналіз	Спрямований на оцінку та порівняння факторів конкурентоспроможності різних постачальників зерна для визначення їхнього ринкового положення та стратегічних переваг.
Кон'юнктурний аналіз	Полягає в оцінці та вивченні поточних тенденцій, попиту, пропозиції, цін та інших факторів, що визначають стан та перспективи зернового ринку.
Кластерний аналіз	Спрямований на групування схожих елементів чи сегментів для виявлення спільних характеристик та розуміння внутрішніх взаємин між різними групами продуктів чи виробників.
Маркетинговий аналіз	Вивчення ринкових тенденцій продукції зернових культур та визначення ефективних стратегій маркетингу.
Стратегічний аналіз	Включає в себе вивчення ключових факторів, таких як врожайність, конкурентоспроможність та споживчий попит для розробки ефективних стратегій виробництва та маркетингу.
Аналіз цінової динаміки	Вивчення змін в цінах на зерно та їх причин.

Сформовано на основі [20, 21, 22]

Подамо основні матричні моделі на рис. 1.6.

Матричні моделі надають засоби для системного та структурованого аналізу ринкових аспектів та прийняття ефективних стратегічних рішень у зерновому секторі.

Рисунок 1.6. Матричні моделі аналізу ринку зерна
Побудовано на основі [23, 24, 25]

Оцінка загального рівня конкурентоспроможності продукції зернових культур включає декілька етапів: аналіз ринку та вибір аналогічної продукції для порівняння, визначення комплексу параметрів для порівняння та розрахунок рівня конкурентоспроможності зернової продукції за допомогою різних методів (рис. 1.7).

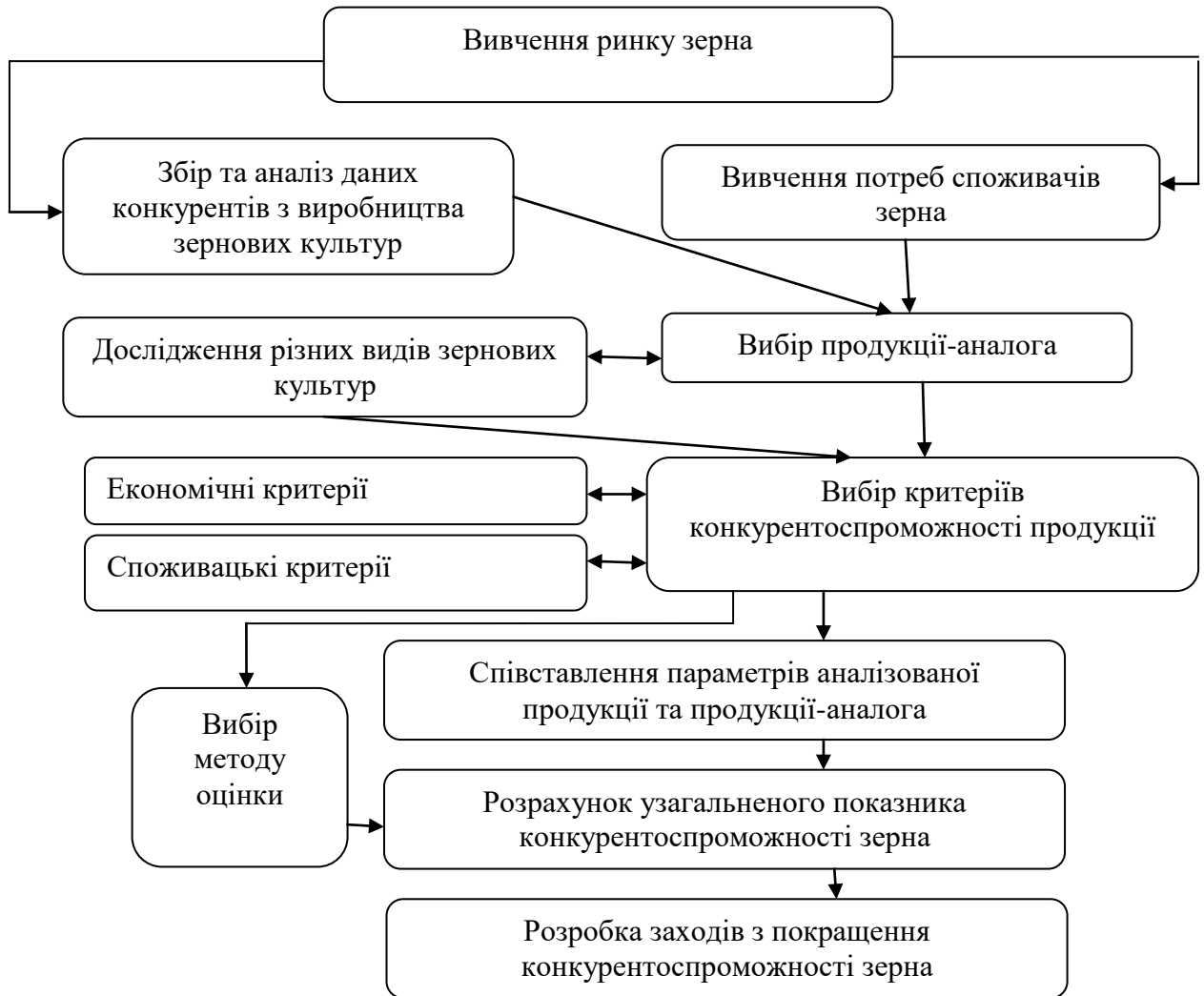

Рисунок 1.7. Схема оцінювання конкурентоспроможності продукції зернових культур

Побудовано на основі [26]

При дослідженні ринку зерна варто:

- проаналізувати поточні обсяги попиту та пропозиції в галузі зерновиробництва і передбачити тенденції їх змін;
- оцінити структуру зернової галузі;
- вивчити особливості збуту продукції зернових культур;
- розглянути перспективи подальшого розвитку галузі.

Конкурентоспроможність продукції зернових культур на ринку можна оцінювати з погляду різних його учасників, де споживач відіграє ключову роль.

Саме споживач обирає ту продукції з числа аналогів, яка повністю відповідає його потребам. Звідси, конкурентоспроможності продукції з точки зору споживача можна подати у вигляді формули:

$$E_c = \frac{P}{C} \rightarrow \max$$

де E_c – результативність споживання продукції,

P – сумарний корисний ефект,

C - повні витрати на продукцію.

Сільськогосподарські підприємства, які виробляють продукцію зернових культур, паралельно із задоволенням потреб споживачів з метою зростання конкурентоспроможності продукції мають дбати і про задоволення власних потреб. Відомо, що передумовою комерційного успіху підприємства, є зростання його прибутковості. Поділяємо думку науковців [26] про те, що споживачами не враховуються цілеспрямованість на рентабельність виробництва продукції. Успіх продукції на ринку визначає їх власна оцінка конкурентоспроможності. Саме тому виробники повинні враховувати цю оцінку як основний критерій у своїй діяльності.

При виборі того чи іншого методу оцінювання конкурентоспроможності продукції можна керуватися комплексом критеріїв, згідно яких методи поділяють на прямі та непрямі.

Прямі методи базуються на конкретних числових показниках, таких як витрати, врожайність, якість продукції. Це дозволяє отримати об'єктивні дані, які можна порівнювати і використовувати для прийняття обґрунтованих рішень. Вони надають можливість розглядати конкретні складові витрат на виробництво зернових культур, що дозволяє ефективніше управляти ресурсами та виявляти можливі шляхи зменшення витрат. Також, прямі методи дозволяють визначити ефективність виробництва зернових культур на різних етапах, враховуючи вартісні та продуктивні аспекти. Дані, отримані за допомогою прямих методів, легко порівнювати з даними конкурентів або інших суб'єктів ринку, що сприяє кращому розумінню позиції продукції на ринку.

Використання непрямих методів оцінки конкурентоспроможності продукції зернових культур має свої переваги через те, що вони дозволяють отримати ширший і більш комплексний обсяг інформації. Непрямі методи дозволяють оцінювати конкурентоспроможність, враховуючи різноманітні аспекти, такі як ринкова ситуація, екологічні умови, технологічний прогрес та інші. Вони дозволяють аналізувати та прогнозувати ринкові тенденції, що допомагає сільськогосподарським підприємствам адаптуватися до змін у попиті, умовах вирощування, а також враховувати економічні та екологічні аспекти [27, 28].

Використання як прямих, так і непрямих методів оцінки конкурентоспроможності продукції зернових культур допомагає визначити проблеми, ризики та можливості у її виробництві, що дозволяє розробити стратегії для ефективного розвитку підприємств.

Розділ 2

СУЧАСНИЙ СТАН І ОЦІНКА КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ПРОДУКЦІЇ ВИРОЩУВАННЯ ЗЕРНОВИХ КУЛЬТУР

2.1. Моніторинг стану сільськогосподарських підприємств з виробництва продукції зернових культур

Дослідження стану виробництва зернових культур вимагає врахування економічних та екологічних факторів, а також природно-кліматичних умов. Галузь рослинництва, зокрема вирощування зернових культур, є особливо чутливою до природно-кліматичних умов. Зернові культури мають свої оптимальні температурні умови для росту та дозрівання. Екстремальні температури, низькі чи високі, можуть негативно впливати на розвиток рослин. Природні цикли, такі як зима та літо, можуть визначати тривалість вегетаційного періоду та час збору врожаю. Клімат має вплив на поширення хвороб, шкідників та інших біологічних чинників, які можуть вразити зернові культури.

Регіональні умови відіграють важливу роль у вирощуванні зернових культур. Кожний регіон має свої унікальні природно-кліматичні та географічні особливості, які визначають можливості та виклики для сільськогосподарської діяльності.

Досліджувана нами Львівська область є сприятливим регіоном для вирощування зернових культур. Родючі ґрунти, сприятливий клімат, помірна кількість опадів - є тими факторами, які дозволяють розвивати галузь рослинництва, в тому числі зерновиробництво.

Частка Львівської області у виробництві зерна в Україні є незначною - 2 % від загальної посівної площі та 2,1% від загального обсягу валового збору.

Посівна площа сільськогосподарських культур у Львівській області за даними 2022 р. становила 746 тис. га, що на 4 % більше попереднього року [29].

У структурі посівних площ найбільша питома вага припадає на зернові і зернобобові культури (43,8 %), високу частку займають технічні культури (28,5%) (рис. 2.1).

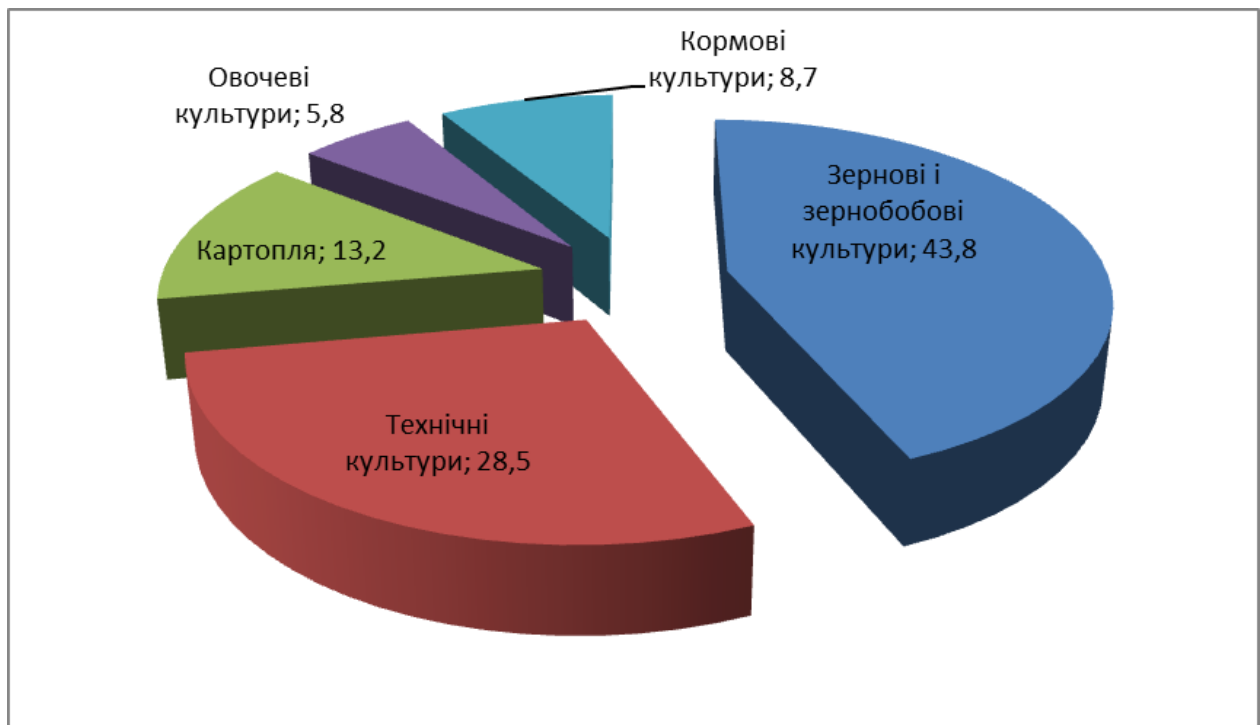

Рисунок 2.1. Структура посівних площ культур у Львівській області, 2022р.

Побудовано за даними [29]

У порівнянні з попереднім роком, площі для вирощування технічних культур збільшились на 9,7%, картоплі – на 3,6%, зернових та зернобобових культур – на 2,5%, а також овочевих культур – на 2,0%. З іншого боку, площі для вирощування кормових культур зменшились на 3,9% [29].

Гринчук Т.В. та Сиротюк Г.В. доводять, що підвищення продуктивності виробництва зернових культур можна досягти за рахунок їх концентрації, що являє собою об'єктивний процес розвитку та узгодженого вдосконалення розподілу засобів виробництва та робочої сили у великих спеціалізованих підприємствах [30, 31].

У сільськогосподарських підприємствах Львівської області в 2022 р. було зосереджено 62 % посівних площ під зерновими та зернобобовими культурами і 74,7 % виробництва продукції зернових культур. Це доводить, що

ефективність вирощування зернових культур у сільськогосподарських підприємствах є вищою, ніж в інших суб'єктів господарювання.

У сільськогосподарських підприємствах досліджуваного регіону найбільші площі відведено під вирощування озимої пшениці (81,2 тис. га), кукурудзи (77,6 тис. га), озимого ячменю (19,3 тис. га), гречки (6,1 тис. га). До того ж площі посіву під даними культурами мали тенденцію до зростання порівняно з 2021 р. Найбільше зросли площі посіву гречки в 1,7 рази.

Динаміка виробництва продукції зернових культур у сільськогосподарських підприємствах Львівщини має позитивну тенденцію до зростання. Така ситуація склалася завдяки зростанню посівних площ та підвищенню врожайності сільськогосподарських культур (табл. 2.1).

Таблиця 2.1

Динаміка валового збору зернових культур у сільськогосподарських підприємствах, тис. т

Культури	2017 р.	2018 р.	2019 р.	2020 р.	2021 р.	2022 р.	2022 р. до 2017р. %
Зернові та зернобобові, всього	958,3	1024,4	1204,0	1189,2	1361,5	1426,4	148,9
Озима пшениця	388,0	412,5	495,0	453,4	435,2	505,1	130,2
Озимий ячмінь	149,6	125,7	150,9	110,7	112,6	123,4	82,5
Яра пшениця	77,9	69,2	58,2	43,1	49,0	59,0	75,6
Ярий ячмінь	48,3	55,7	53,6	17,2	24,4	9,5	менше в 5 раз
Кукурудза	230,3	322,9	424,3	545,6	718,7	712,7	більше в 3 рази
Овес	6,3	4,9	3,5	4,0	3,6	2,5	менше в 2,5 раз
Гречка	8,9	4,4	1,8	2,4	3,4	7,1	79,8
Зернобобові	36,5	21,0	9,6	2,8	2,4	1,8	менше в 20 раз

Складено за даними [32]

За аналізований період виробництво зернових і зернобобових культур зросло на 48,9 % у 2022 р. порівняно з 2017 р. Відносно 2021 р. сільськогосподарські підприємства збільшили валові збори культур зернових культур на 4,8%. Тенденція до зростання притаманна кукурудзі та озимій пшениці, виробництво яких зросло у 3 рази та на 30,2 % відповідно. Валові збори гречки відносно 2017 р. зменшились на 24,4 %, проте відносно попереднього року зросли у два рази. Щодо інших зернових культур, то їм характерно спадне виробництво. Суттєво, у 20 раз зменшилось виробництво зернобобових культур, у 5 раз – ярого ячменю та в 2,5 раз – вівса.

Збільшення виробництва більшості зернових культур відбулося завдяки інтенсифікації виробництва. Інтенсивні технології – це система агротехнічних прийомів, які дозволяють максимально реалізовувати генетичний потенціал сортів та отримувати урожайність зернових культур суттєво вищу, ніж забезпечують природні умови. Тобто, інтенсивний характер – це підхід до вирощування зернових культур, який спрямований на отримання максимального виходу продукції при обмежених ресурсах.

Це передбачає використання високопродуктивних сортів, сучасних технологій вирощування, вдосконалених методів обробки ґрунту, а також боротьбу зі шкідниками та хворобами. Інтенсивний підхід часто включає в себе використання мінеральних добрив, систем поливу, що сприяють збільшенню врожайності продукції на одиницю площі. Цей метод став важливим у високотехнологічному сільському господарстві та спрямований на оптимізацію ресурсів для досягнення максимальної продуктивності [33].

Розглянемо взаємозв'язок урожайності та валових зборів зернових культур у сільськогосподарських підприємствах (рис. 2.2).

З поданого рисунка бачимо пряму залежність між зростання валових зборів та урожайності зернових культур.

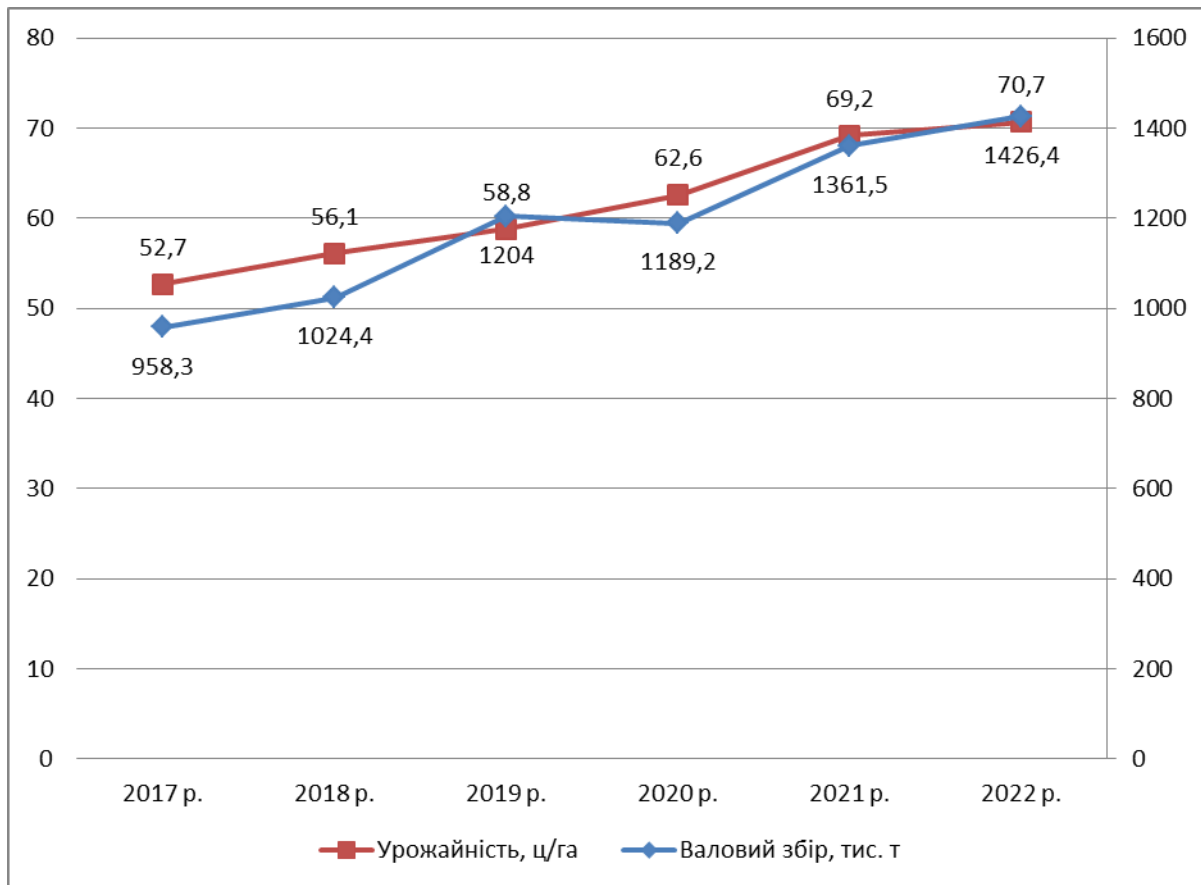

Рисунок 2.2. Динаміка урожайності та валового збору зернових та зернобобових культур у сільськогосподарських підприємствах Львівщини

Побудовано за даними [32]

Для більш детального аналізу урожайності зернових культур варто розглянути її за окремими культурами. Це важливо сільськогосподарським підприємствам для прийняття рішень щодо вибору культур для подальшого вирощування. Аналіз урожайності в динаміці допомагає прогнозувати майбутні врожаї та розробляти стратегії управління, особливо в умовах зміни клімату та інших екологічних факторів. Розуміння урожайності культур допомагає підприємствам визначити оптимальні агротехнічні підходи, використовувати певні сорти та методи вирощування для максимізації виробничого потенціалу. В свою чергу, здійснення аналізу урожайності дає можливість планувати ресурси, такі як насіння, добрива, обробіток ґрунту та інші матеріали, ефективно використовуючи їх для досягнення оптимальних результатів.

Подамо на рис. 2.3 урожайність основних видів зернових культур.

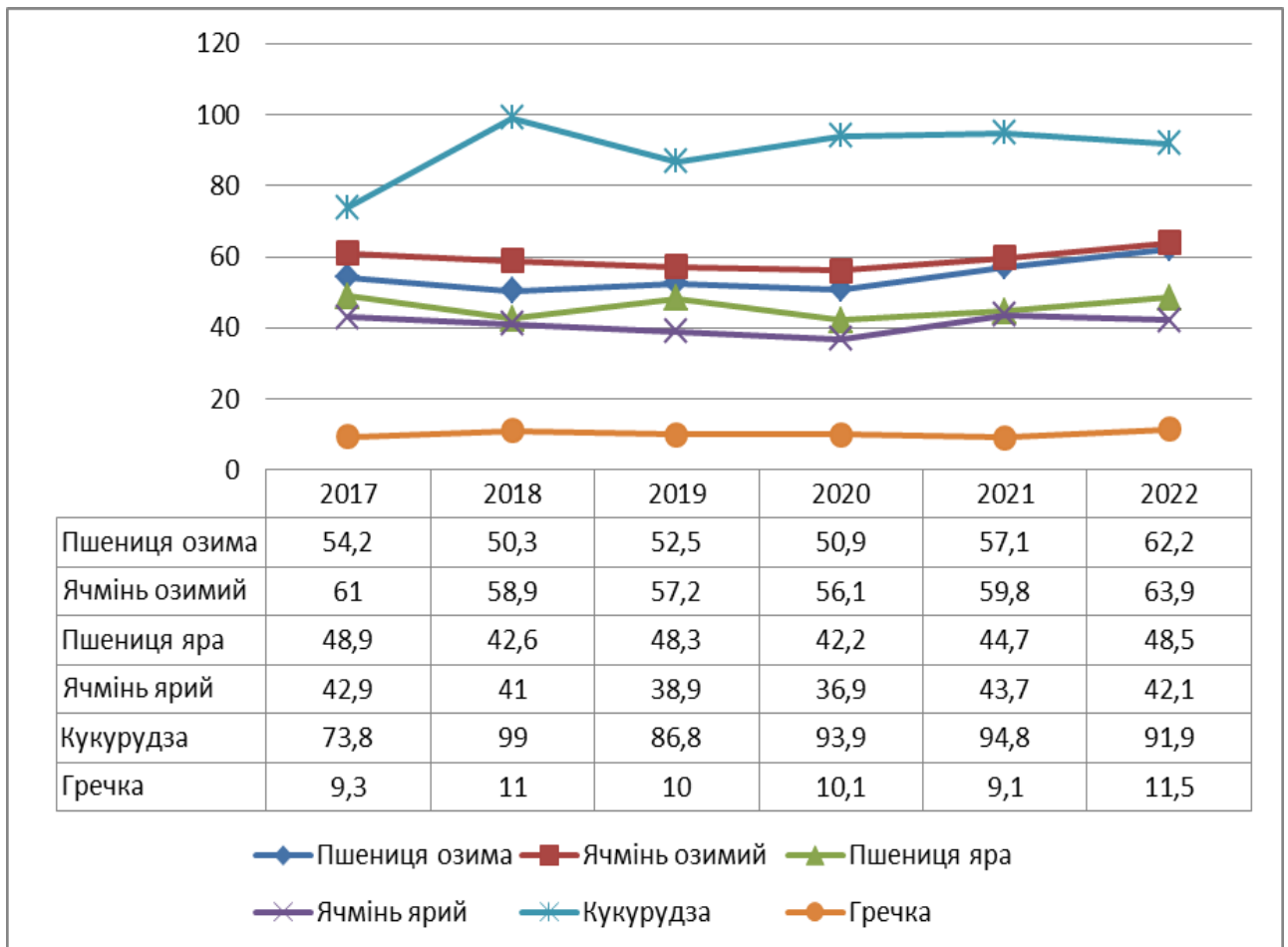

Рисунок 2.3. Динаміка урожайності основних культур у сільськогосподарських підприємствах (ц/га)

Побудовано за даними [32]

Урожайність сільськогосподарських культур суттєво залежить від внесення органічних та мінеральних добрив на посівні площі, оскільки це сприяє оптимізації умов для росту рослин та покращує родючість ґрунту. По-перше, органічні добрива, такі як компости, надають ґрунту необхідні поживні речовини та сприяють його структурній стійкості. Вони підвищують водопроникність та вміст органічної речовини, що позитивно впливає на розвиток кореневої системи рослин.

З іншого боку, мінеральні добрива надають рослинам необхідні макро- та мікроелементи, такі як азот, фосфор, калій та інші, які є ключовими для їх правильного росту та розвитку. Використання мінеральних добрив може бути збалансованим способом забезпечити рослини всіма необхідними поживними

речовинами, особливо в умовах, коли їх не вистачає в достатній кількості у ґрунті [33].

У 2021 р. сільськогосподарські підприємства внесли 60,5 тис. тонн мінеральних добрив під вирощування сільськогосподарських культур. Органічні добрива використовувалися в кількості 123,0 тис. тонн на площі 29,7 тис. гектарів, що становить 7,7% від загальної площі посівів. За той же період, пестициди були внесені у кількості 632,1 тонн на обсязі посівної площі 372,3 тис. гектарів, що складає 96,1% від загальної посівної площі.

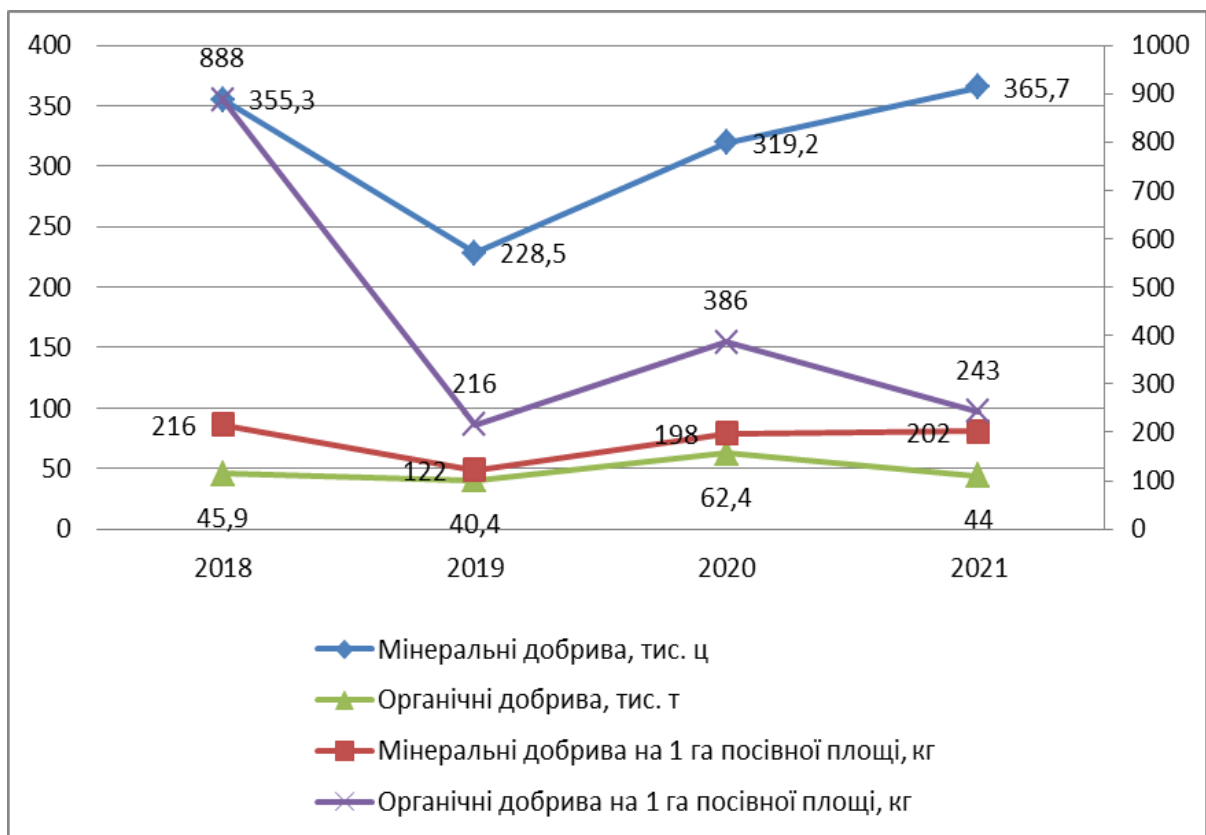

Рисунок 2.4. Внесення сільськогосподарськими підприємствами мінеральних та органічних добрив під культури

Побудовано за даними [32]

Важливою умовою підвищення ефективності вирощування зернових культур є дотримання сівозміни, тобто розміщення зернових культур у сівозміні після кращого попередника. Практикою доведено, що сільськогосподарські підприємства у своїй діяльності дотримуються структури сівозмін, оскільки у сівозміні продуктивність культур на 30-50% вища[34].

Використання сівозмін забезпечує сприятливі умови для росту і розвитку рослин, а саме:

- розподіляється навантаження на ґрунт різними видами рослин, що сприяє підтримці його родючості; різні культури використовують та віддають різні поживні речовини, запобігаючи ерозії та втраті родючості ґрунту;
- знижується ризик появи шкідників та хвороб, одні і ті ж види культур мають специфічні хвороби, а зміна у сівозміні культури може перервати цикл розвитку шкідників та хвороб;
- забезпечується ефективніше використання ресурсів та зменшується негативний вплив на навколишнє середовище, це пов'язано з тим, що різні культури мають різні вимоги до води, ґрунту;
- забезпечується стійкість до атмосферних умов, оскільки культури по різному переносять засуху чи період дощів.

Оптимізація структури попередників та дотримання структури сівозмін при вирощуванні зернових культур є стратегічно важливим елементом для збереження родючості ґрунту, контролю за шкідниками та хворобами, оптимізації ресурсів та забезпечення стійкості виробництва зернових культур. Дотримання сівозмін та їх оптимізація не потребує додаткових капіталовкладень, при цьому підвищує урожайність та сприяє збільшенню окупності витрат на виробництво продукції.

Важливим фактором для досягнення високої урожайності зернових культур є використання високоякісних та стійких сортів та гібридів. Високоякісні сорти мають кращі властивості, такі як великі зерна чи високий вміст поживних речовин. Крім того, сорти зернових культур мають бути адаптовані до конкретних кліматичних та ґрунтових умов конкретного регіону, що допомагає досягти найкращих результатів вирощування.

Отже, сільськогосподарські підприємства Львівщини мають всі умови для ефективного розвитку зерновиробництва.

2.2. Оцінка ефективності виробництва продукції зернових культур

Забезпечення ефективності вирощування зернових культур є завжди актуальним питанням, так як зернова галузь відіграє ключову роль у забезпеченні продовольчої безпеки та задоволенні потреб споживачів. Сутність ефективності вирощування зернових культур полягає в досягненні максимального виходу врожаю та оптимального використання ресурсів, при цьому забезпечуючи стабільність та конкурентоспроможність зернової галузі.

Основними видами ефективності вирощування зернових культур є економічна, соціальна та екологічна (рис. 2.5).

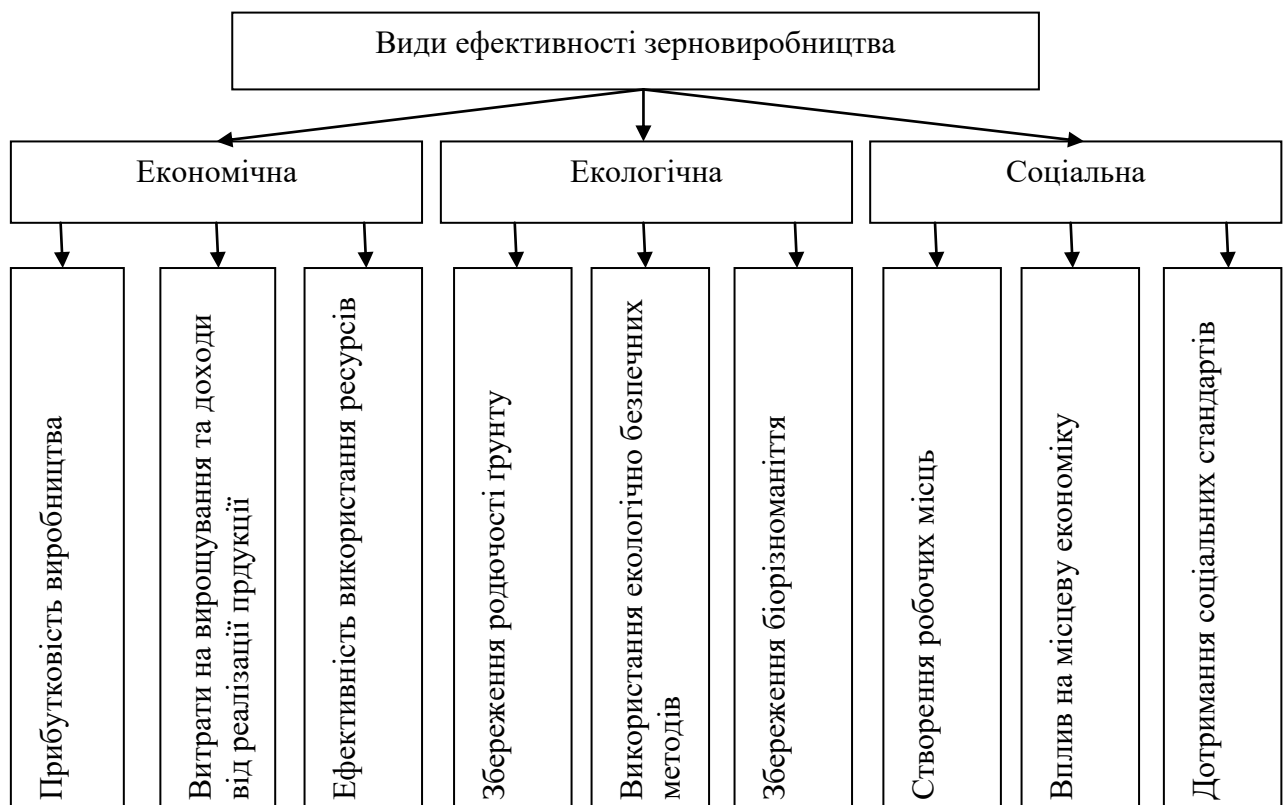

Рисунок 2.5. Види ефективності зерновиробництва

Економічна ефективність вирощування зернових культур покликана забезпечувати стійкість, успішності та стабільності сільськогосподарських підприємств.

Важливо проаналізувати витрати, які несуть підприємства на вирощування зернових культур. Існує велика кількість класифікаційних ознак, проте виділимо основні з них (табл. 2.2).

Таблиця 2.2

Класифікація витрат на вирощування зернових культур

Класифікаційна ознака	Групи витрат	Сутність
За призначенням	Прямі	Витрати, які прямо відносять на продукцію зернових культур, такі як насіння, добрива, пестициди тощо.
	Непрямі	Витрати, які пов'язані з загальним управлінням підприємством та включають амортизацію, страхування, податки.
За функціональною роллю	Основні	Витрати, пов'язані з безпосередньою з виробничою діяльністю, такі як витрати на посів, обробіток ґрунту, добрива, пестициди та збір врожаю.
	Накладні	Витрати, які створюють умови для функціонування, організації та обслуговування основного виробництва.
За відношенням до обсягу виробництва	Постійні	Величина таких витрат є незмінною при змінні обсягу виробництва продукції.
	Змінні	Їх величина безпосередньо залежить від обсягу виробництва продукції.
За залежністю від управлінських рішень	Релевантні	Зазнають змін в результаті зміни управлінських рішень.
	Нерелевантні	Будь-які управлінські рішення чи їх зміна не впливає.
За відношенням до періоду генерування	Витрати на продукцію	Витрати пов'язані з виробництвом продукції для її реалізації.
	Витрати на період	Витрати, які не відносять на собівартість продукцію, а розглядають як витрати того періоду в який виникли.
За ступенем контрольованості	Контрольовані	Витрати, які підлягають контролю зі сторони управлінського персоналу
	Неконтрольовані	Витрати, які управлінський персонал не може контролювати.

Узагальнено автором на основі [30, 35]

Рівень розвитку виробництва зернових культур визначається такими показниками як посівна площа, урожайність і валові збори. Аналіз динаміки цих показників у сільськогосподарських підприємствах Львівської області нами здійснено у пит. 2.1. Проте доцільно проаналізувати дані показники в розрізі районів (рис. 2.6 і 2.7).

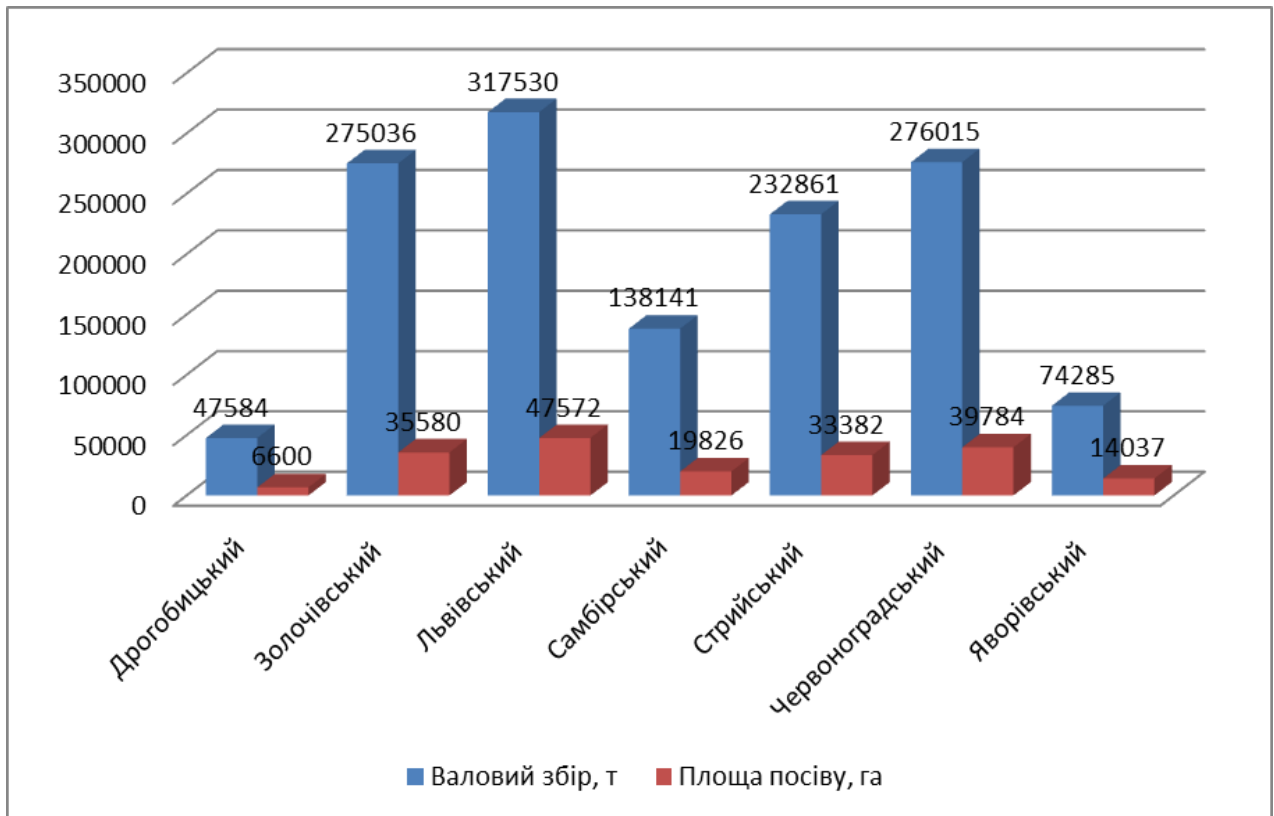

Рисунок 2.6. Площі посіву та виробництво зернових культур у розрізі районів Львівської області, 2021 р.

Побудовано на основі [36]

Зауважимо, що вирощування зернових культур здійснюється у всіх районах Львівської області. Найбільші обсяги виробництва зосереджені у Львівському районі (23,3 %), Червоноградському районі (20,3 %), Золочівському районі (20,2 %) та Самбірському районі (10,1 %). Аналогічно цим районам притаманна і більша площа посівів зернових культур. Проте, високі валові збори можна забезпечити як інтенсивним, так і екстенсивним шляхом. Вибір між ними може залежати від ряду факторів, таких як доступні ресурси, екологічні та економічні обставини, а також цільові показники підприємства.

На різні підходи до вирощування зернових культур вказує аналіз урожайності за районами. Найвища урожайність припадає на сільськогосподарські підприємства Золочівського району (77,3 ц/га), Дрогобицького району (72,1 ц/га), тоді як сільськогосподарські підприємства Львівського району при найвищих валових зборах зернових мають дещо нижчу урожайність – 66,7 % і найменша урожайність у підприємствах Яворівського району – 52,9 %. Проте, варто зауважити, що урожайність зернових культур у підприємствах Львівської області є дещо вищою, ніж середня у підприємствах України (54,7 %).

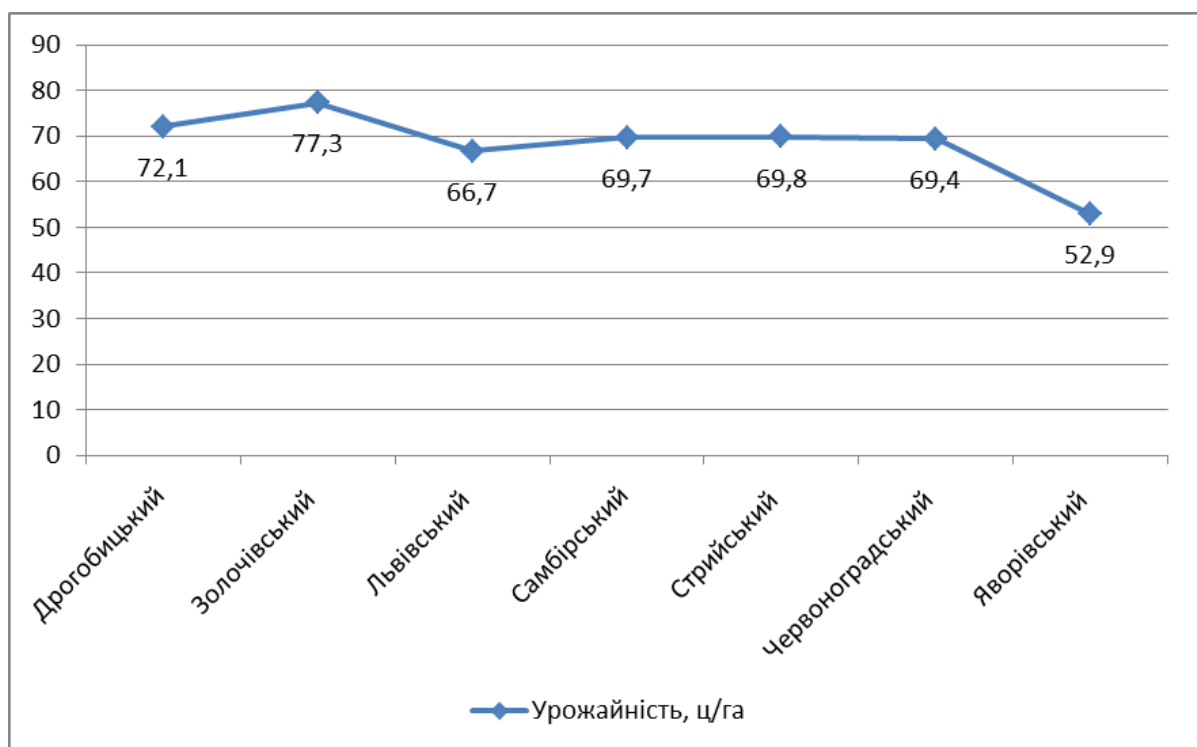

Рисунок 2.7. Урожайність зернових культур у розрізі районів Львівської області, 2021 р.

Побудовано на основі [36]

Ефективність виробництва продукції відображає вплив об'єктивних економічних законів, що виявляються у подальшому підвищенні продуктивності виробництва. Поділяємо думку науковців, що ефективність відображає те, наскільки кінцевий результат залежить від використання відповідних методів виробництва та кількості витраченої живої праці. Основним показником економічної ефективності в сільському господарстві є

збільшення виробництва продукції за мінімальних витрат живої та уречевленої праці, а також раціональне використання всіх наявних ресурсів [39].

Вартість та структуру витрат на виробництво продукції зернових культур подано за даними ТзОВ «Свірж» (табл. 2.3).

Таблиця 2.3

Величина і структура витрат на виробництво зернових культур у
ТзОВ «Свірж»

Показники	2020 р.		2021 р.		2022 р.	
	всього, тис. грн	структу ра, %	всього, тис. грн	структу ра, %	всього, тис. грн	структу ра, %
Витрати	4875,1	100,0	7535,6	100,0	6101,7	100,0
в т.ч						
Прямі матеріальні витрати	3833,8	78,6	5966,6	79,2	4801,1	78,7
з них насіння	429,7	8,8	640,4	8,5	465,7	7,6
мінеральні добрива	1619,1	33,2	2126,4	28,2	1389,5	22,8
пальне і мастильні матеріали	812,9	16,7	970,3	12,9	1108,5	18,2
решта матеріальних витрат	972,1	19,9	2229,5	29,6	1837,4	30,1
Прямі витрати на оплату праці	294,2	6,1	545,0	7,2	409,9	6,7
Інші прямі витрати та загальновиробничі витрати	747,1	15,3	1024,0	13,6	890,7	14,6
з них відрахування на соціальні заходи	64,7	1,3	118,0	1,6	90,2	1,4
амортизація	539,4	11,1	735,2	9,8	641,4	10,5
оплата послуг сторонніх організацій	6,0	0,1	-	-	-	-
решта інших прямих та загально-виробничих витрат	137,0	2,8	170,8	2,2	159,1	2,5

Розраховано на основі даних зведеного річного звіту [40]

В структурі собівартості продукції зернових культур досліджуваного підприємства частка матеріальних витрат становить 78-79 % , з них 22-33 % припадає на мінеральні добрива, 12-18 % - на пальне і мастильні матеріали, частка насіння є незначною і становить 7-8 %. Питома вага витрат на оплату праці в межах 6-8 %, а на інші прямі витрати припадає 13-15 %.

Одним з найважливіших показників економічної ефективності вирощування зернових культур є рентабельність виробництва. При аналізі показника рентабельності виявили, що його рівень кожного року є різним. Це пояснюється тим, що вплив на рентабельність мають такі фактори, як витрати на зернове виробництво, а саме витрати на насіння, добрива, захист рослин, обробіток ґрунту та інші витрати. Поганий врожай або екстремальні погодні умови можуть знизити рентабельність. Також на рентабельність зернового виробництва можуть впливати деякі урядові програми або субсидії, надаючи фінансову або іншу підтримку підприємствам.

При порівнянні рівня рентабельності зернових культур на підприємствах Львівської області із аналогічним показником в середньому по Україні з'ясували, що на Львівщині даний показник є нижчим (табл. 2.4).

Таблиця 2.4

Порівняльний аналіз та індекс рівня рентабельності зернових культур, %

Роки	Україна	Індекс	Львівська область	Індекс	Львівська область до України (+, -)
2010	13,9	-	4,5	-	-9,4
2011	26,1	1,8777	8,3	1,8444	-17,8
2012	15,2	0,5824	4,3	0,5181	-10,9
2013	1,5	0,0987	-10,5	2,4419	-12,0
2014	25,8	17,2000	15,9	1,5143	-9,9
2015	43,1	1,6705	25,3	1,5912	-17,8
2016	37,8	0,8770	11,3	0,4466	-26,5
2017	25,0	0,6614	13,6	1,2035	-11,4
2018	24,7	0,9880	17,5	1,2868	-7,2
2019	11,8	0,4777	0,5	0,0286	-11,3
2020	20,0	1,6949	12,0	24,0000	-8,0

Складено за даними [32, 38]

Товарність зерна визначає його конкурентоспроможність на ринках і має безпосередній вплив на ефективність сільськогосподарського виробництва. Висока товарність дозволяє конкурувати на міжнародних ринках, забезпечуючи можливість експорту та залучення зовнішніх ринків збуту. Це стимулює розвиток зерновиробництва та сприяє його ефективності. Здатність зернової продукції конкурувати за ціною на ринку важлива для привабливості в порівнянні з аналогічною продукцією з інших регіонів. На рис. 2.8 подамо рівень товарності зернових культур у досліджуваному регіоні.

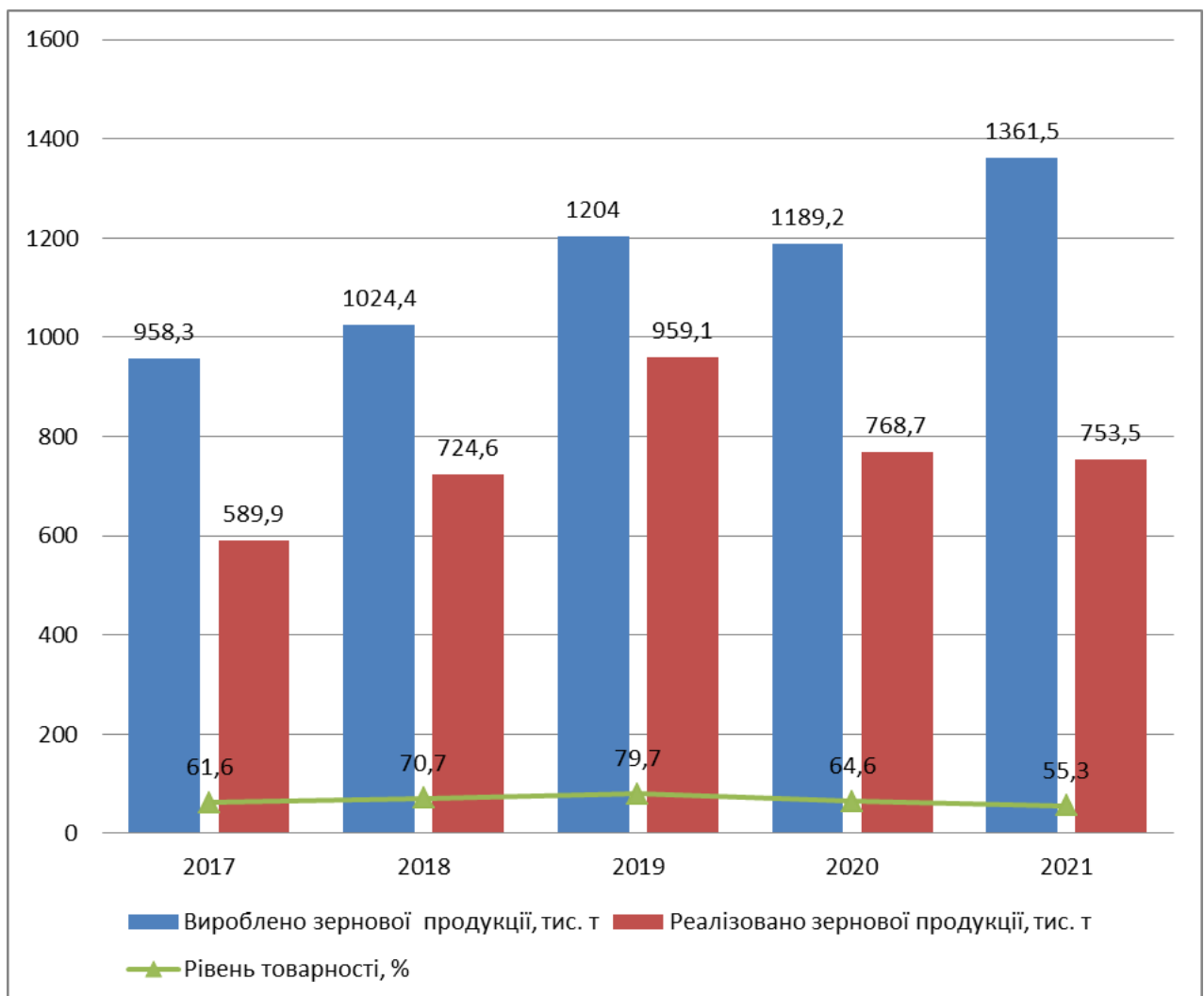

Рисунок 2.8. Рівень товарності продукції зернових культур у сільськогосподарських підприємствах Львівської області

Побудовано за даними [32]

Рівень товарності у сільськогосподарських підприємствах Львівщини був за досліджуваний період в межах 55-79 %. За останній рік цей показник склав 55,3 %, тоді як у 2019 р. – 79,7 %.

Зерно з високою товарністю стає бажаним для експорту, що може бути важливим джерелом доходу для сільськогосподарських виробників і країни в цілому. До того ж, висока товарність сприяє утриманню конкурентоспроможних цін.

Порівнюючи середні ціни реалізації продукції зернових культур Львівської області та України, бачимо, що у 2017-2020 роках вони були у Львівській області не суттєво вищими від України, а вже у 2021 р. та 2022 р. ситуація змінилася до навпаки і збільшився ціновий розрив (рис. 2.9).

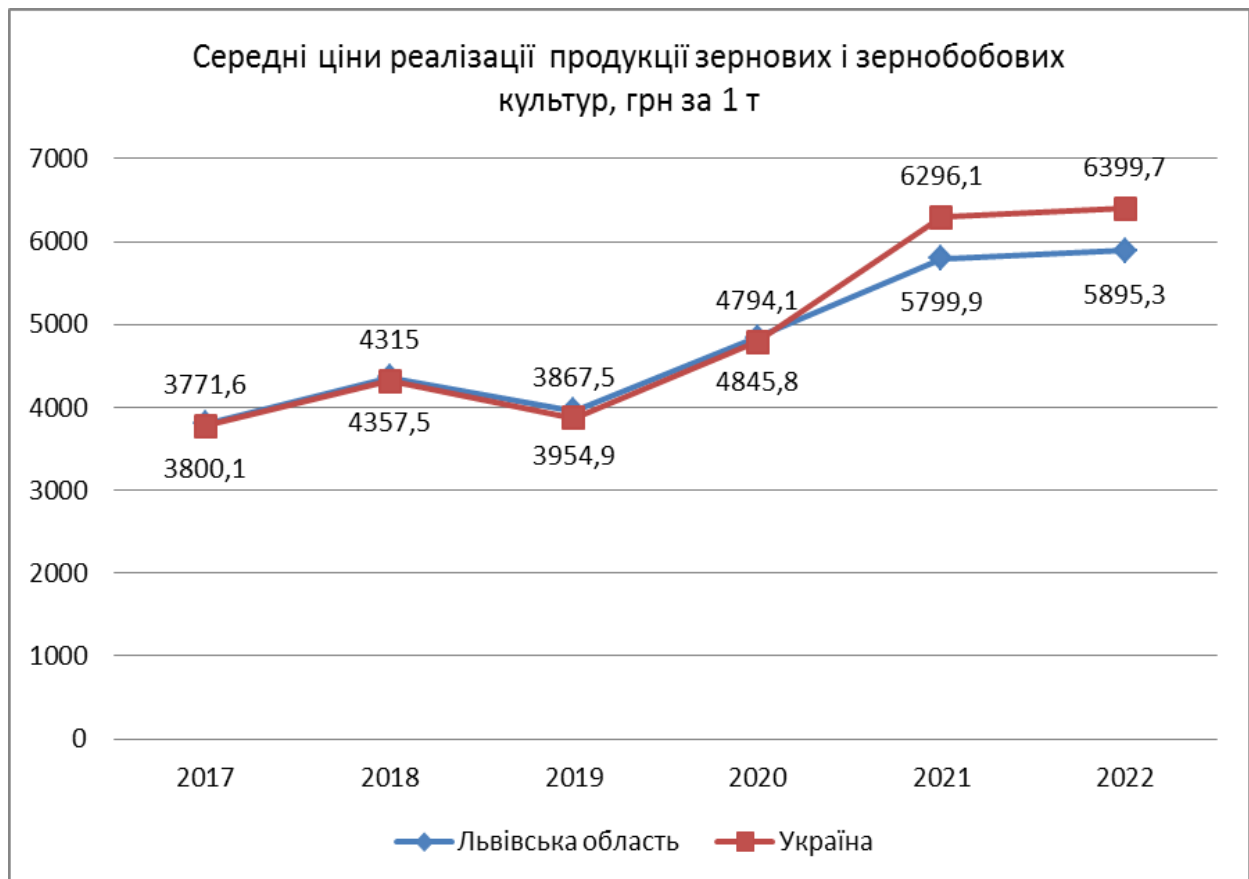

Рисунок 2.9. Порівняння середніх цін продукції зернових культур, реалізованої підприємствами Львівської області та України

Побудовано за даними [32, 38]

Найсуттєвішою проблемою для подальшої діяльності аграріїв в Україні є зростання розриву між світовими та внутрішніми цінами на зернові. Якщо перед початком війни цей розрив становив близько 40 доларів США за тонну, то на даний момент він збільшився до 150 доларів США за тонну. Зокрема, ціновий розрив на пшеницю у 2021 р. становив 32 доларів США за тонну, а у 2022 р. – 147 доларів США за тонну, тобто зріс у 4,6 рази, ціновий розрив на кукурудзу у 2021 р. становив 44 доларів США за тонну і в 2022 р. – 151 доларів США за тонну, тобто зріс у 3,4 рази. Це призводить до додаткових витрат для виробників, включаючи логістичні витрати, страхування та всі ризики, які тепер несе лише українська сторона. Така ситуація має прямий вплив на підготовку до наступного посівного сезону, який стає надзвичайно складним через обмежені фінансові ресурси [39].

Поряд з оцінкою економічної ефективності вирощування зернових культур важлива роль належить екологічній ефективності, яка включає ряд аспектів, спрямованих на збереження навколишнього середовища та раціональне використання природних ресурсів. Основними елементами екологічно ефективного зерновиробництва є наступні:

- застосовувати сівозміни, що сприяє запобіганню захворювань та зменшенню шкідників, а також допомагає відновленню родючості ґрунту;
- зернові культури повинні вирощуватися з врахуванням збереження родючості ґрунту та його структури, а застосування певних методів обробітку ґрунту, таких як нульова обробка, може допомогти уникнути ерозії та втрати родючого шару;
- зменшити використання мінеральних добрив і збільшити – органічних добрив (у досліджуваних підприємствах ситуація навпаки див. табл. 2.4), а також перейти до застосування методів органічного землеробства для зменшення викидів та покращення якості ґрунту;
- сприяти збереженню біорізноманіття, захисту природних екосистем.

Ефективне зерновиробництво, яке дотримується принципів екологічної стійкості, сприяє балансу між виробництвом та збереженням природних ресурсів для майбутніх поколінь.

Соціальної ефективності також відіграє важливу роль у зерновиробництві, оскільки вона сприяє сталому розвитку суспільства. До основних умов соціальної ефективності відносять те, що:

- соціальна відповідальність сприяє підтримці освіти та навчання в сільських регіонах, що може бути ініційовано за участю виробників продукції зернових культур;
- підприємства, які займаються вирощування зернових культур, можуть створювати значну кількість робочих місць в сільських районах, сприяючи зайнятості населення та підтримці економічного розвитку регіонів;
- зернове виробництво впливає на цінову доступність харчових продуктів, що має прямий вплив на соціальний стан суспільства;
- розвивається інфраструктура, де зосереджені підприємства (дороги, залізниці, сховища), що поліпшує доступність та транспортні зв'язки у сільській місцевості.

Отже, взаємодія економічної, екологічної та соціальної ефективності мають важливе значення для забезпечення ефективності вирощування зернових культур на засадах сталості, що включає в себе баланс між економічними вигодами, збереженням навколишнього середовища та соціальною відповідальністю.

2.3. Оцінка конкурентоспроможності продукції вирощування зернових культур

Оцінка конкурентоспроможності продукції вирощування зернових культур полягає у вивченні та аналізі різноманітних факторів, які впливають на здатність продукції конкурувати на ринку.

Аналіз рівня конкурентоспроможності продукції є важливим інструментом у конкурентній боротьбі як на існуючих, так і на потенційних ринках. Він може служити для виявлення слабких сторін, визначення конкурентних переваг, розуміння причин невдач на ринку і надавати вказівки щодо того, як уникнути їх у майбутньому [41].

Немає якогось єдиного підходу до оцінки конкурентоспроможності продукції зернових культур, але можна подати певний алгоритм, який складається з сукупності послідовних етапів (рис. 2.10).

Рисунок 2.10. Алгоритм оцінки конкурентоспроможності продукції зернових культур

Побудовано на основі [42]

Під час оцінки конкурентоспроможності сільськогосподарської продукції, в тому числі зернових культур, найбільш часто використовується метод порівняльної оцінки, що передбачає порівняння з еталоном. Згідно даної методики виділяють три етапи [43, 44]:

Етап 1. Проведення аналізу ринкових умов та вибір оптимальної продукції як еталону для подальшого порівняння її конкурентоспроможності.

Етап 2. Визначення комплексу параметрів для порівняння характеристик продукції.

Етап 3. Розрахунок інтегрального показника конкурентоспроможності обраної продукції, який буде використовуватися для її оцінки.

Оцінка конкурентоспроможності продукції є корисним інструментом для сільськогосподарських підприємств, спрямованим на ефективне управління факторами конкурентоздатності. Це досягається за допомогою системного, цільового і ситуаційного підходів. Системний підхід дозволяє аналізувати структуру організації відповідно до ланцюга і системи цінності. При використанні системно-структурного підходу можна визначити економічну цінність продукту для кожної ланки ланцюга цінності, виділяючи витрати по кожному напрямку. Особливу увагу слід звертати на функціонування підсистем інформаційної системи вздовж ланцюга цінності, що передбачає ефективне управління на основі достовірної інформації [44]. У сільському господарстві, зокрема у виробництві зерна, ланцюг цінності може бути таким (рис. 2.11).

Рисунок 2.11. Ланцюг створення цінності у вирощуванні зернових культур

Побудовано на основі [44]

Отже, поданий ланцюг дає можливість прослідкувати послідовність вирощування зернових культур та їх реалізацію. Сільськогосподарські підприємства, які займаються вирощуванням зернових культур, спочатку ведуть підготовчі роботи всіх ресурсів та зерна до посіву. В результаті вирощування отримуємо основну продукцію (зерно), побічну (солома) та суміжну (зерновідходи). Найважливіше призначення зерна – це переробка його на борошно, також частина йде на насіння та на годівлю тварин. Солома та зерновідходи використовуються виключно для тваринництва. В окремих випадках солома – це біомаса, яка використовується в біоенергетиці [44].

Для оцінки конкурентоспроможності продукції зернових культур визначають інтегральний показник конкурентоспроможності, який складається з сукупності показників, що поділяється на дві підмножини [45]:

- 1) стимулятори, які включають у себе урожайність, дохід у загальній виручці, товарність зернових культур, спеціалізацію, виручку від реалізації 1 га та частку посіву зернових у ріллі;
- 2) дестимулятори, які представлені виробничою собівартістю 1 ц.

Вплив факторів першої групи на конкурентоспроможність зернових культур є прямими, тоді як вплив факторів другої групи – оберненими.

Оцінка конкурентоспроможності зернової продукції являє собою розрахунок показників ефективності виробничої діяльності, до яких відносять [45]:

- частку виробництва зернових культур підприємствами порівняно зі всіма категоріями;
- частку зернових культур у загальній посівній площі;
- темп приросту виробництва;
- частку доходу у загальній виручці підприємства;
- урожайність зернових культур;
- темп приросту урожайності зернових культур;
- повна собівартість зернових;
- ціна реалізації зерна;

- коефіцієнт дохідності та виручка від реалізації зернових культур (табл. 2.5).

Таблиця 2.5

Показники конкурентоспроможності продукції зернових культур
у підприємствах Львівської області, 2022 р.

Культура	Частка виробництва зернових підприємствами, %	Частка зернових культур у загальній посівній площі, %	Темп приросту виробництва зерна (за 2018-2022 рр.)	Частка доходу у загальній виручці підприємства, %	Урожайність зернових культур, ц/га	Темп приросту урожайності (за 2018-2022 рр.)	Повна собівартість, грн/т	Ціна реалізації зерна, грн/т	Коефіцієнт дохідності	Виручка від реалізації зернових культур, грн/га
Культури зернові та зернобобові	74,9	61,8	1,39	42,1	70,7	1,25	4639	5799	1,25	284,3
Пшениця	61,9	52,8	1,15	19,1	59,8	1,21	4493	5841	1,3	254,8
Ячмінь	74,5	60,8	0,73	7,6	60,2	1,08	4554	6012	1,32	258,1
Кукурудза	94,6	89,5	2,21	15,0	91,9	0,93	4188	5654	1,35	387,2
Овес	73,5	7,8	0,51	0,1	24,5	1,27	5116	5218	1,02	92,5
Гречка	95,9	95,3	1,61	0,2	11,5	1,05	6654	8451	1,27	105,4
Культури зернобобові	27,2	31,4	0,1	0,1	17,1	0,66	6094	5912	0,97	89,1

Розраховано на основі [32]

З даних таблиці 2.5 бачимо, що сільськогосподарські підприємства Львівщини у структурі виробництва зернових культур мають частку 74,9 %. Найбільша частка припадає на гречку (95,9 %) та кукурудзу (94,6 %), а найменша – на зернобобові культури (27,2 %). Гречка також займає велику частку у посівних площах (95,3 %), а овес має незначну частку – 7,8 %. В останні роки посівні площі вівса у сільськогосподарських підприємствах значно скоротилися, що пов'язано зі значним зменшенням коней на підприємствах, так як овес використовувався на корм.

Аналіз вищеподаних показників нам потрібно для розрахунку індексу конкурентоспроможності продукції зернових культур (табл. 2.5).

Таблиця 2.6

Індекс конкурентоспроможності продукції зернових культур
у підприємствах Львівської області, 2022 р.

Культура	Частка виробництва зернових підприємствами (I ₁)	Частка зернових культур у загальній посівній площі (I ₂)	Темп приросту виробництва зерна (за 2018-2022 рр.) (I ₃)	Частка доходу у загальній виручці підприємства (I ₄)	Урожайність зернових культур (I ₅)	Темп приросту урожайності (за 2018-2022 рр.) (I ₆)	Повна собівартість (I ₇)	Ціна реалізації зерна (I ₈)	Коефіцієнт дохідності (I ₉)	Виручка від реалізації зернових культур (I ₁₀)
Культури зернові та зернобобові	0,984	0,954	0,754	0,829	1,141	1,012	1,024	0,921	1,002	1,014
Пшениця	0,972	0,801	0,842	0,754	1,247	1,015	1,012	0,954	1,008	1,254
Ячмінь	0,981	0,992	1,241	1,021	1,352	0,954	1,054	0,864	1,014	1,012
Кукурудза	1,002	0,867	0,789	0,845	1,254	0,857	1,074	0,932	1,000	1,051
Овес	0,651	0,452	0,945	0,754	0,984	0,769	1,003	0,954	0,984	1,007
Гречка	0,842	0,947	1,001	1,014	1,341	1,024	1,014	0,854	0,992	1,147
Культури зернобобові	0,751	0,854	0,841	0,984	0,854	0,657	1,214	0,834	1,005	1,002

Власні розрахунки

Визначимо інтегральний показник конкурентоспроможності зернових культур за наступною формулою:

$$IP_J = \sqrt[n]{\prod_{i=1}^n \left(\frac{a_i}{a_i} \right)^p}$$

Дослідження показало, що у сільськогосподарських підприємствах Львівської області найвища конкурентоспроможність таких видів зернової продукції, як ячмінь (1,05), гречка (1,021) і пшениця (0,986). Інтегральний індекс конкурентоспроможності продукції зернових культур загалом становить 0,974.

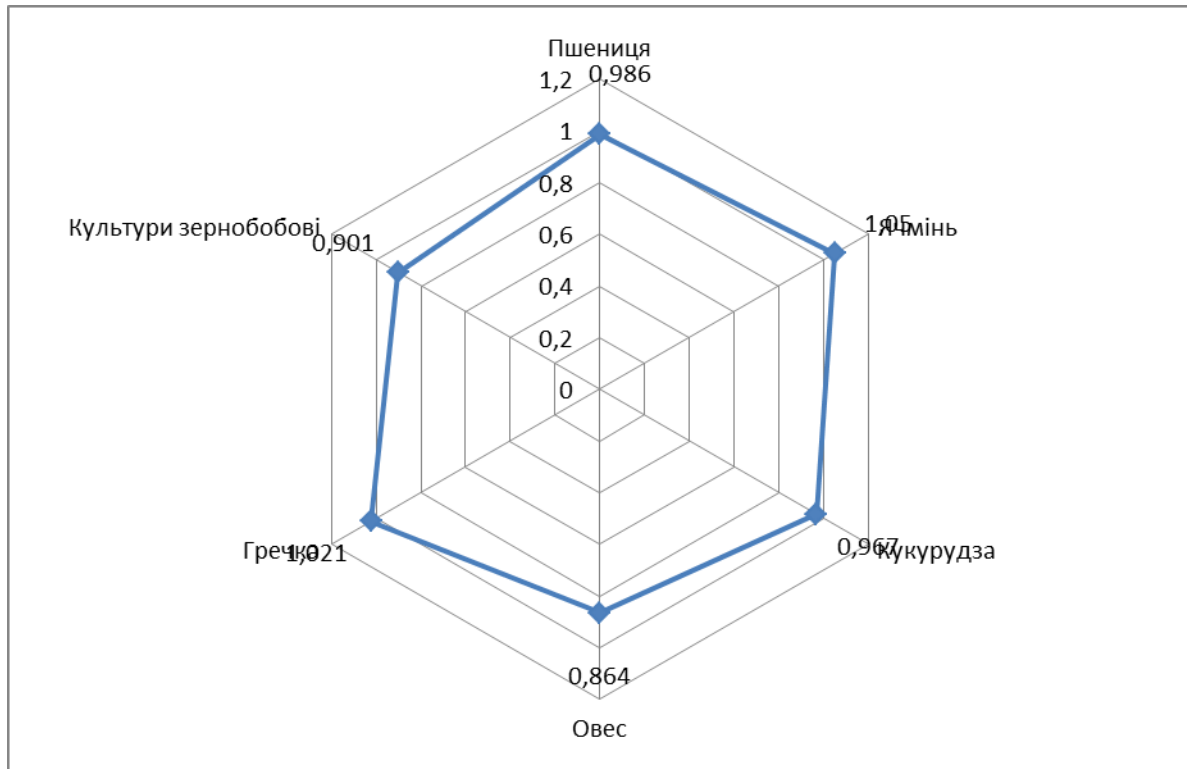

Рисунок 2.12. Інтегральні індекси конкурентоспроможності продукції зернових культур у підприємствах Львівської області, 2022 р.

В цілому, оцінка конкурентоспроможності зернових культур у Львівській області вказує на потенційні можливості для виробників досліджуваного регіону та надає підстави для стратегічного планування у сільському господарстві.

Розділ 3

ОСНОВНІ ШЛЯХИ ПІДВИЩЕННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ПРОДУКЦІЇ ВИРОЩУВАННЯ ЗЕРНОВИХ КУЛЬТУР

3.1. Напрями підвищення конкурентоспроможності продукції зернових культур

Ринок зерна на світовому ринку продовольства є найбільш прогнозованим і досконалим. Це зумовлено такими факторами: зерно є найбільш життєво необхідним продуктом для всіх людей планети; вирощування зерна здійснюється на певній території світу, що спричинено природно-кліматичними умовами; зерно не так швидко псується і його можна зберігати протягом тривалого часу; зерно можна транспортувати на великі відстані. Все це вказує на підвищення ефективності виробництва зерна.

Підвищення ефективності вирощування зернових культур є важливим завданням для сталого розвитку аграрного сектору економіки. Конкурентоспроможність виробництва зерна розглядається як сукупність заходів, спрямованих на досягнення необхідного рівня економічної ефективності підприємства, що виробляє зерно, а також сільськогосподарського сектору в цілому [46].

Більшість вітчизняних сільськогосподарських виробників при вирощування зернових культур використовують органічні та мінеральні добрива, широко використовують пестициди та гербіциди. Проте підвищення врожаю таким способом може вплинути на його якість, а також нашкодити навколишньому середовищу [49].

Як альтернатива цьому науковці Шрамко І. І., Солодовникова І. Л. доводять, що використання сучасних інформаційних систем у сільському господарстві дозволить суттєво збільшити виробництво аграрної продукції без негативного впливу на екологію та якість продукції [50].

Основними напрямками, які сприяють підвищенню конкурентоспроможності продукції зернових культур є наступні (табл. 3.1).

Таблиця 3.1

Основні напрямки підвищення конкурентоспроможності продукції
зернових культур

Напрямок	Характеристика
Використання інноваційних технологій	Впровадження передових технологій у сільське господарство, таких як точне землеробство, дрони, сучасна сільгосптехніка, для оптимізації виробництва та зменшення витрат
Використання адаптованих сортів зернових культур	Проведення досліджень для вибору та вирощування високоврожайних та стійких до стресових умов сортів зернових культур для певного регіону
Сталість виробництва та стійкість до змін клімату	Пошук напрямків, спрямованих на підвищення стійкості вирощування зернових культур до екстремальних погодних умов та змін клімату, важливий для забезпечення сталого виробництва та запобігання ризикам збитків від природних катастроф.
Оптимізація використання ресурсів	Раціональне використання води, добрив, пестицидів та інших ресурсів для забезпечення ефективного та стійкого вирощування.
Екологічно стійке виробництво	Впровадження методів органічного виробництва та інших екологічно чистих підходів для задоволення попиту споживачів на екологічно стійкі продукти
Диверсифікація вирощування	Розширення асортименту вирощуваних зернових культур для зменшення ризиків від змін клімату та ринкових умов.
Маркетинг та розвиток нових ринків	Розвиток ефективних стратегій маркетингу та здійснення пошуку нових ринків збуту для зернової продукції.

Складено автором

Використання новітніх інформаційних технологій забезпечує високий відсоток приросту сільськогосподарського виробництва. Впровадження інноваційних технологій у вирощування зернових культур сприяє оптимізації виробництва зерна та суттєво підвищує ефективність та врожайність зернових культур. Нині підприємства використовують систему управління «точне землеробство», якій притаманні найновіші розробки системи GPS. Її використання дозволяє цілком виключити нецільове використання техніки,

моніторити стан сільськогосподарської техніки в реальному часі. Це дозволяє точно визначати оброблену технікою площу, зменшити час простоїв техніки для проведення поточного ремонту, зменшити витрати палива тощо [50].

На думку Т. Белінської сучасні інноваційні технології, використовуючи методи комп'ютерної цифрової обробки інформації, застосовуються для: розвитку точного землеробства; моніторингу посівів з використанням супутників; картографування полів, управління технікою; моніторингу показників на метеостанціях; управління системою планування ресурсів [51].

До сучасних основних високотехнологічних рішень в галузі зерновиробництва можемо віднести (рис. 3.1) :

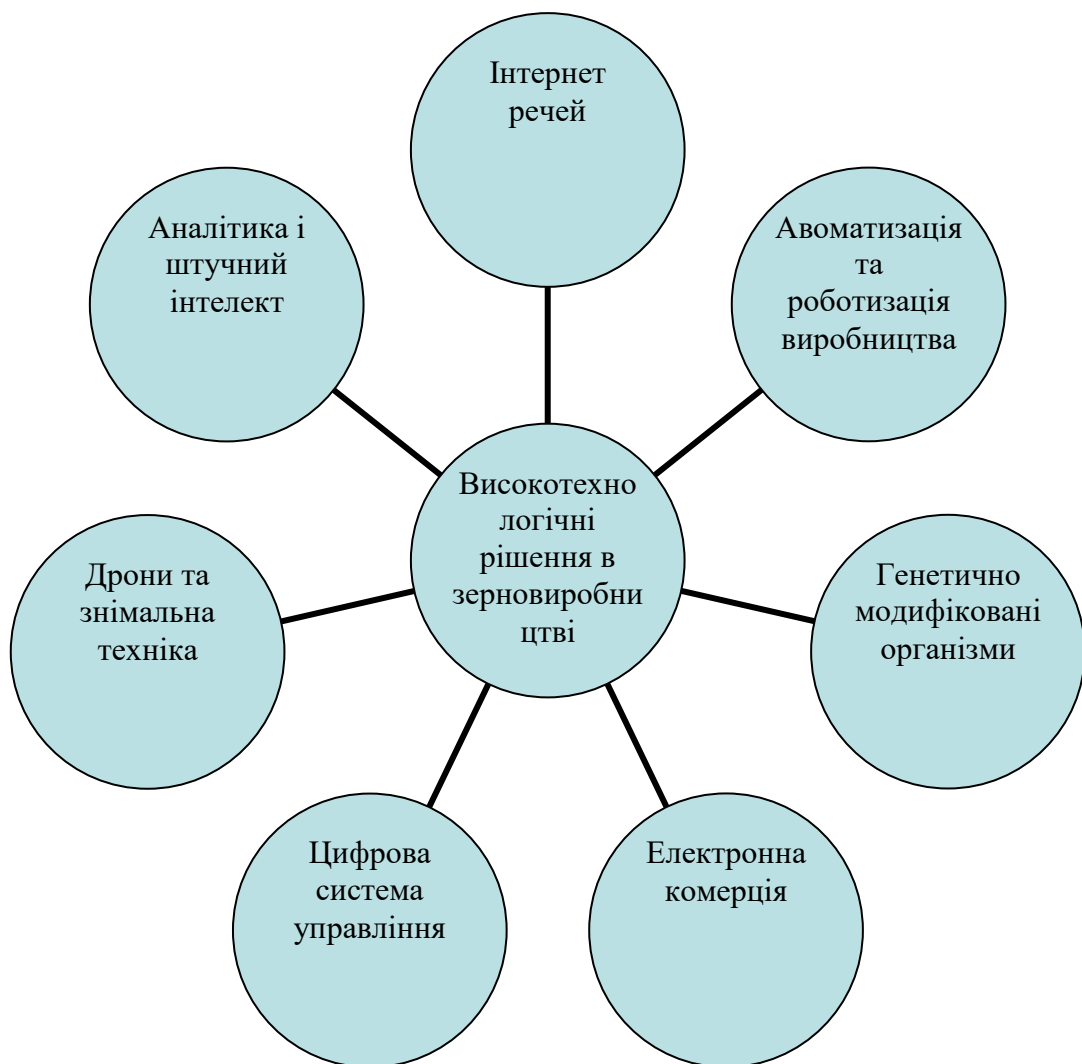

Рисунок 3.1. Використання інноваційних інформаційних технологій в зерновиробництві

1. Застосування інтернету речей для автоматизації внесення добрив, поливу, обробітку ґрунту.
2. Використання сільськогосподарської техніки та роботів для посіву зернових, збирання урожаю, обробітку ґрунту.
3. Використання аналітичних інструментів для прогнозування урожайності, внесення добрив.
4. Застосування штучного інтелекту для аналізу даних та прийняття рішень щодо вирощування зернових культур та управління сільськогосподарським підприємством.
5. Використання дронів та знімальної техніки для моніторингу полів, де вирощують зернові культури, виявлення шкідників чи захворювань рослин.
6. Використання зернових культур, які мають покращенні характеристики, тобто генномодифікованих.
7. Використання програмного забезпечення для моніторингу та управління веденням господарської діяльності підприємства.
8. Використання електронних платформ для реалізації та закупівлі продукції зернових культур.

Використання вищезазначених технологій сприятиме збільшенню врожайності, зменшенню витрат на виробництво та підвищенню ефективності вирощування зернових культур. Це призведе до створення конкурентоспроможного зерновиробництва, яке зможе ефективно конкурувати на внутрішньому та зовнішньому ринках.

3.2. Стратегічний аналіз конкурентоспроможності галузі зерновиробництва

Сучасний етап розвитку зернового ринку характеризується нестабільністю та невизначеністю, тому найбільш актуальним завданням для товаровиробників зернової продукції є швидка й адекватна оцінка зміни

галузевого середовища з метою забезпечення конкурентоздатності виробництва.

Важливою складовою ефективної діяльності досліджуваних сільськогосподарських підприємств є вирощування конкурентоспроможної продукції зернових культур. В зв'язку з тим, виділимо основні проблеми у галузі зерновиробництва і розглянемо їх на трьох рівнях: макрорівні, мезорівні та мікрорівні (рис. 3.2).

Рисунок 3.2. Основні проблеми забезпечення конкурентоспроможності виробництва зернових культур

На сьогодні розвиток ринку зерна можна охарактеризувати як нестабільний та невизначений. Найактуальнішим завданням для виробників зерна є швидка й рівноцінна оцінка зміни галузевого середовища для забезпечення конкурентоспроможності виробництва. Саме від якості стратегічного аналізу залежить ефективність розвитку галузі зерновиробництва [52].

Особлива роль відводиться регіональному ринку зерновиробництва, так як регіони України відрізняються природно-кліматичними умовами, ґрунтами тощо. Все це накладає відбиток на ефективності галузі зерновиробництва та конкурентоспроможності зерна.

Для подальшого розвитку галузі зерновиробництва варто проаналізувати вплив внутрішніх та зовнішніх факторів. Для їх аналізу найбільш ефективним є використання методу SWOT-аналізу, який дозволяє виокремити слабкі та сильні сторони у зерновиробництві, а також виявити можливості та загрози (табл. 3.2).

Таблиця 3.2

SWOT-аналіз конкурентоспроможності галузі зерновиробництва у Львівській області

Сильні сторони	Слабкі сторони
<ul style="list-style-type: none"> ✓ Сприятливі природно-кліматичні умови ✓ Наявність родючих ґрунтів ✓ Високий рівень інтегрованості району у європейський та світовий простір ✓ Розвинена селекція зерна ✓ Високий попит у світі на зерно ✓ Адаптація до потреб споживачів продукції зернових культур 	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Недостатня державна підтримка зернової галузі ✓ Недосконале нормативно-правове забезпечення галузі ✓ Залежність ціноутворення на зерно від світових цін ✓ Низький рівень використання біомаси ✓ Недостатньо контрольоване внесення мінеральних добрив ✓ Недостатнє надходження інвестицій в галузь зерновиробництва
Можливості	Загрози
<ul style="list-style-type: none"> ✓ Формування сприятливого інвестиційного клімату ✓ Світовий попит на зерно ✓ Розвиток органічного зерновиробництва ✓ Підвищення урожайності зернових культур ✓ Цифровізація галузі зерновиробництва ✓ Використання ресурсозберігаючих технологій в зерновиробництві ✓ Кластеризація в зерновиробництві 	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Політична нестабільність у країні спричинена війною ✓ Економічна криза в країні ✓ Нестабільність ринку зерна ✓ Конкуренція продукції зернових культур інших регіонів ✓ Висока вартість палива, мастильних матеріалів, енергоносіїв та інших ресурсів ✓ Монополізація ринку зерна

Складено на основі [52, 53]

На основі проведеного SWOT-аналізу визначено основні можливості, що дозволить вибрати стратегію розвитку галузі зерновиробництва на внутрішньому і зовнішньому ринках.

Маргасова В. і Шевцова О. вважають, що в умовах цифрової трансформації для забезпечення високої швидкості та інтенсивності розвитку інновацій в аграрній галузі доцільно здійснювати ефективне державне регулювання [54].

У розвитку регіонів державна підтримка є досить важливим аспектом. Така підтримка важлива: для стримування інфляції; для процесу розширеного відтворення; для захисту інтересів споживачів продукції зернових культур.

Головною метою такої підтримки є стимулювання ефективності і підвищення конкурентоспроможності виробництва, в тому числі зерновиробництва. Державна підтримка охоплює бюджетне фінансування певних програм та заходів, які спрямовуються на розвиток галузі зерновиробництва, часткову компенсацію відсоткових ставок за кредити комерційних банків, списання безнадійної заборгованості тощо [55, 56].

Поділяємо думку Назаренко Г. В., що державна політика відносно ринку продукції зернових культур має здійснюватись через систему заходів, метою яких є:

- забезпечення відкритості та прозорості експорту зернових культур;
- залучення інвесторів, в тому числі іноземних, які зацікавлені у розвитку зернової галузі;
- застосування податкових пільг переважно для дрібних фермерів;
- підтримка дрібних фермерів шляхом використання методів прямої та непрямой дії;
- надання самостійності територіальним громадам розпоряджатися використанням бюджетних інвестицій та дотацій [57].

Проте, в реаліях сьогодення, коли країна перебуває у стані війни, залучення іноземних інвестицій є досить ризикованою справою і їх надходження є неможливим. Поряд з тим, багато держав світу заявили про намір долучитися до повоєнної відбудови України, в тому числі й аграрного сектору. Але аграрна галузь, особливо галузь зерновиробництва, має

розвиватися вже, тому що на ній тримається економічна безпека та добробут населення.

3.3. Формування регіонального зернового кластеру

Підвищити економічну, екологічну та соціальну ефективності зернового господарства можна шляхом переходу на інноваційну модель розвитку, створення такої ринкової інфраструктури, яка б поєднала бізнес і науку в єдиний комплекс і сприяла б підвищенню конкурентоспроможності зерновиробництва на регіональному рівні. Як свідчить практика країн світу, вирішити це питання можна шляхом створення нової виробничої системи – регіональних кластерів, які об'єднують сільськогосподарські, переробні, фінансові, дослідницькі підприємства, наукові та державні установи задля забезпечення ефективності зерновиробництва. Таке об'єднання підприємств у кластери здійснюється на основі спільних характеристик, які включають географічне розташування, технічний рівень, доступ до ресурсів, види вирощування культур тощо.

М. Портер дав класичне визначення поняття кластеру. На його думку кластер є створена за географічною ознакою група фірм, підприємств та асоційованих інституцій, які мають спільну мету та доповнюють одна одну [1].

Якобчук В. П. та Захаріна О. В вважають, що зерновий кластер є добровільним територіальним об'єднання підприємств, які задіяні у виробництві та переробці зернової продукції, для забезпечення конкурентоспроможності зерна на основі формування дієвих внутрішньогалузевих зв'язків, пошуку надійних каналів збуту, залучення інвестицій та адаптації зернової галузі до світового ринку [58].

Саблук П.Т. Кропивко М.Ф. зауважують, що кластерні системи – це втілення комбінації виробничих, комерційних підприємств і наукових установ, що завдяки коопераційної взаємодії сприяють ефективному використанню конкурентних переваг підприємств, галузей, регіонів, національних економік.

На думку науковців кластери можуть виступити дієвим інструментом інтенсифікації розвитку підприємництва в країні та посилення ринкових позицій окремо взятих економічних суб'єктів [59].

Вплив кластерних об'єднань на розвиток регіону важко визначити у короткостроковий термін, оскільки це є довготривалий процес. Проте, варто врахувати ефект від формування кластерів. Такий ефект полягає у зростанні рівня зайнятості населення, мотивації суб'єкти господарювання до впровадження новітніх технологій. З плином часу кластери адаптуються до мінливих умов зовнішнього середовища. Розглянемо позитивні ефекти, які можна отримати для підприємств і регіону завдяки формування регіональних кластерних об'єднань у галузі зерновиробництва (табл. 3.3).

Таблиця 3.3

Переваги функціонування зернового кластеру

Переваги для підприємств	Переваги для регіону
<ul style="list-style-type: none"> - розгалужена система постачальників; - отримання доступу до економічно вигідних спеціалізованих виробничих можливостей; - розвиток кваліфікаційного рівня працівників; - поширення інноваційних концепцій всередині кластеру; - зміцнення позицій в виробничому сегменті; - спільний ефект для учасників кластеру; - полегшений доступ до ринкової інфраструктури; - спільна маркетингова діяльність; - формування єдиної управлінської системи для звернення за зовнішньою підтримкою від органів влади; - підвищення конкурентоспроможності зерна; - зменшення різних ризиків. 	<ul style="list-style-type: none"> - створення сприятливої атмосфери для підприємництва в регіоні; - позитивний розвиток кластеру в регіоні сприяє співпраці з іншими регіональними кластерами; - сприяє залученню інвесторів; - зміцнення взаємодії між великим, середнім та малим бізнесом; - підтримка добросовісної регіональної конкуренції; - підвищення привабливості регіону та поліпшення його іміджу; - забезпечення споживчих потреб населення у продукції; - забезпечення регіональної зайнятості населення; - здатність до швидкої диверсифікації економічного розвитку регіону; - сприяє об'єднанню різних форм власності.

Сформовано на основі [58, 60]

Поряд з названими перевагами від створення кластеру, існують певні ризики, які можуть нівелювати перераховані позитивні переваги:

- зменшення конкурентного тиску як всередині кластеру, так і за його межами;
- зменшення динаміки інновацій;
- занадто велика розкрутка бренду кластеру;
- існування у галузі зерновиробництва компанії, яка займає домінуючу роль у регіоні і фактично встановлює контроль, визначаючи і нав'язуючи іншим компаніям свої правила тощо.

Проте, названі ризики не несуть великої загрози для створення та функціонування регіонального кластеру зерновиробництва у Львівській області.

Функціонування кластеру у зерновиробництві можна подати у декілька етапів (рис. 3.3).

Рисунок 3.3. Етапи формування кластеру у зерновиробництві

Побудовано на основі [58, 61]

Отже, для створення зернового кластеру можна виділити шість етапів. Спочатку вивчається доцільність і потреба у створенні кластеру галузі зерновиробництва, тоді визначаються мета, основні цілі та завдання перед учасниками кластеру. Важлива роль належить розповсюдженню інформації про створення кластеру, після чого здійснюється формування моделі кластеру і його функціонування.

Формування кластерного об'єднання в зерновій галузі вимагає підготовку спеціалістів високої кваліфікації для розвитку конкурентоспроможних підприємств. Сільськогосподарські підприємства, які є членами кластеру, мають суттєві переваги над тим, які не входять у кластер. Переваги, насамперед, проявляються у спільних проведеннях семінарів, конференцій, зустрічей, вебінарів та інших заходів, які сприяють підвищення професійного рівня, постійне вдосконалення знань щодо розвитку зернової галузі.

Кластеризація сприяє підвищенню ефективності зерновиробництва та конкурентоспроможності зерна, на що вказують наступні аспекти:

- спільне використання таких ресурсів як техніка, засоби механізації, агрохімікати, дозволяє ефективніше використовувати обладнання та матеріали, зменшуючи витрати;
- кластери створюють умови для обміну досвідом та інноваційними практиками між учасниками, що сприяє впровадженню передових технологій та підвищенню технічного рівня виробництва;
- дозволяє сільськогосподарським підприємствам зосереджуватися на тих культурах, які найбільше підходять для конкретного регіону чи кліматичних умов, що сприяє оптимізації сівозміни та розвитку спеціалізації;
- допомагає зменшити ризики, пов'язані з небажаними природними явищами, хворобами та іншими факторами, оскільки різні кластери можуть мати різні стратегії та умови вирощування;

- створює можливість розвивати спільні маркетингові стратегії, що дозволяє підприємствам отримувати кращі умови угод та забезпечувати ефективніший доступ до ринків збуту.

Подемо на рис. 3.4 організаційну структуру регіонального зернового кластера.

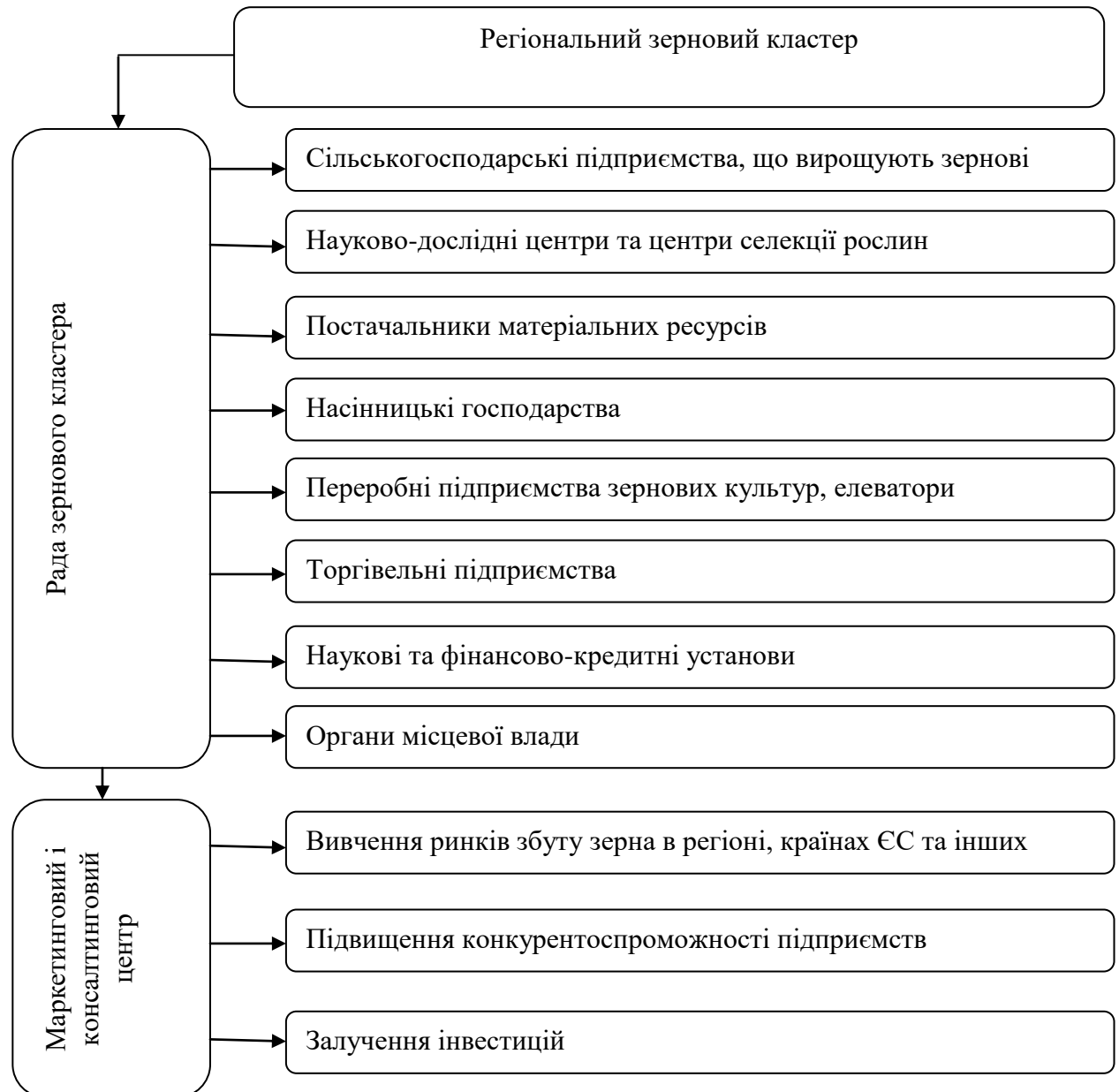

Рисунок 3.4. Організаційна структура регіонального зернового кластера

Кожен з учасників кластера має свою конкретну функцію, виділимо їх:

1. Сільськогосподарські підприємства: вирощування зернових культур

2. Науково-дослідні центри та центри селекції рослин: дослідження сортів зернових культур; розробка високопродуктивних сортів; репродукція сортів рослин.
3. Постачальники матеріальних ресурсів: постачання паливно-мастильних матеріалів, мінеральних добрив, засобів захисту рослин тощо.
4. Насінницькі господарства: вирощування насіннєвого матеріалу та забезпечення ним виробників.
5. Переробні підприємства зернових культур, елеватори: здійснення переробки продукції зернових культур; зберігання зерна.
6. Торгівельні підприємства: вивчення каналів збуту, реалізація зерна.
7. Наукові та фінансово-кредитні установи: розробка навчальних програм; впровадження навчальних програм у навчальний процес; участь у конференціях, проєктах, семінарах; кредитування виробників зернової продукції; страхування учасників кластера; сприяння удосконаленню нормативно-законодавчої бази у зерновій галузі.

У Львівській області виробництву зернових культур завжди приділяли належну увагу, хоча природно-кліматичні умови дещо поступаються східним та південним регіонам. Львівська область має достатньо площ сільськогосподарських угідь, кваліфікованих робітників, та й кліматичні умови в останні роки сприятливі для ефективного вирощування зернових культур.

Одним з ключових принципів у формуванні регіонального зернового кластера повинна бути забезпеченість регіону власними ресурсами, спроможність забезпечувати виробництво зерна, що відповідає європейським стандартам якості. Це також передбачає проведення маркетингових досліджень та розробку маркетингової політики на ринку зерна. Важливими елементами є постійний обмін інформацією з питань виробництва, фінансів, кадрів та організаційних аспектів господарської діяльності. Також важливими є оптимізація договірних відносин і впровадження ринкових форм співпраці, адаптованих до умов сучасного ринкового середовища

Програма розвитку зернового кластера у Львівській області має ґрунтуватися на орієнтації:

1. На виробництво якісного зерна - вказує на важливість проведення модернізації та структурного удосконалення виробництва, вчасно реагувати на потреби ринку зерна як в кількісному, так і в якісному співвідношенні.
2. На реальний економічний результат – діяльність кластера має бути націлена на покращення економічної ситуації в регіоні та учасників зернового кластеру.
3. На малий та середній бізнес – не виключає учасниками кластеру бути агрохолдинги чи інші великі підприємства, але акцент у створенні кластеру робити на малий та середній бізнес.

Стратегічні напрямки створення кластера зернового сектору в Львівській області подамо на рис. 3.5.

Рисунок 3.5. Стратегічні напрямки створення зернового кластера регіону

Побудовано на основі [58].

Об'єднання у кластер дозволить його членам забезпечити виробництво та реалізацію продукції зернових культур, яка відповідає європейським та світовим стандартам. Створення кластеру дозволить забезпечити сталі господарські зв'язки між членами кластеру, налагодити зв'язки з закладами вищої освіти, науковими та фінансовими установами, органами місцевої влади та бізнесом у зерновій галузі.

Отже, об'єднання виробничого процесу від постачальників сировини, виробників зернової продукції до кінцевого споживача надасть можливість забезпечити постійне завантаження підприємств зернового кластера. Це дозволить знизити собівартість продукції і одночасно підвищити її конкурентоспроможність. Формування регіонального зернового кластеру забезпечить сталий розвиток аграрної галузі.

Висновки

Проведені дослідження з підвищення конкурентоспроможності продукції вирощування зернових культур дозволили сформулювати наступні висновки.

Конкурентоспроможність продукції є багатогранною категорією, яка характеризує відповідність продукції за всіма параметрами вимогам ринку, конкретного сегменту, споживача або іншого товару. Щоб утриматися на ринку та бути ефективним у конкурентній боротьбі, підприємство повинно постійно покращувати свої можливості, уникаючи витіснення з ринкового сегменту. Це призводить до постійного пошуку нових стратегій та заходів для протистояння конкурентам.

Ринок зерна – це складна структура, яка зумовлена специфікою його об'єктів. В Україні основна частка у виробництві зерна належить сільськогосподарським підприємствам (81 %). Валові збори основних зернових культур до 2022 р. зростали в динаміці, що пов'язано зі зростанням урожайності. Проте, у 2022 р. порівняно з 2021 р. виробництво зернових культур зменшилось на 37%. Така ситуація спричинена тим, що значні площі сільськогосподарських угідь півдня та сходу країни, на яких вирощували зернові культури, є замінованими, тимчасово окупованими чи ведуться на них бойові дії.

Висока конкурентоспроможність зерна на світовому ринку вказує на доцільність збільшувати обсяги його виробництва, що можна досягти завдяки підвищенню урожайності зернових культур, досягти якої можна шляхом покращення агротехніки, використання інтенсивних технологій вирощування, якості насіння тощо.

Підвищення конкурентоспроможності продукції зернових культур може бути досягнуто через комплексний підхід, враховуючи економічні, екологічні та технологічні аспекти.

Дослідження стану виробництва зернових культур вимагає врахування економічних та екологічних факторів, а також природно-кліматичних умов. Регіональні умови відіграють особливу роль у вирощуванні зернових культур,

так як кожний регіон має свої унікальні природно-кліматичні та географічні особливості, які визначають можливості та виклики для сільськогосподарської діяльності.

Львівська область є сприятливим регіоном для вирощування зернових культур, хоча частка Львівської області у виробництві зерна в Україні є незначною - 2 % від загальної посівної площі та 2,1% від загального обсягу валового збору.

У структурі посівних площ на зернові і зернобобові культури припадає найбільша питома вага припадає - 43,8 %. У сільськогосподарських підприємствах Львівської області в 2022 р. було зосереджено 62 % посівних площ під зерновими та зернобобовими культурами і 74,7 % виробництва продукції зернових культу, що вказує на вищу ефективність вирощування зернових культур у сільськогосподарських підприємствах, ніж в інших суб'єктів господарювання.

Виробництво зернових і зернобобових культур зросло на 48,9 % у 2022 р. порівняно з 2017 р. Тенденція до зростання притаманна кукурудзі та озимій пшениці, виробництво яких зросло у 3 рази та на 30,2 % відповідно. Валові збори гречки відносно 2017 р. зменшились на 24,4 %, проте відносно попереднього року зросли у два рази. Щодо інших зернових культур, то їм характерно спадне виробництво. Суттєво, у 20 раз зменшилось виробництво зернобобових культур, у 5 раз – ярого ячменю та в 2,5 раз – вівса.

Урожайність всіх видів зернових культур має позитивну динаміку до зростання. Вона суттєво залежить від внесення органічних та мінеральних добрив на посівні площі, оскільки це сприяє оптимізації умов для росту рослин та покращує родючість ґрунту. У 2021 р. сільськогосподарські підприємства внесли 60,5 тис. тонн мінеральних добрив під вирощування сільськогосподарських культур. Органічні добрива використовувалися в кількості 123,0 тис. тонн на площі 29,7 тис. гектарів.

Вирощування зернових культур здійснюється у всіх районах Львівської області, але найбільші обсяги виробництва зосереджені у Львівському районі

(23,3 %), Червоноградському районі (20,3 %), Золочівському районі (20,2 %) та Самбірському районі (10,1 %). Аналогічно цим районам притаманна і більша площа посівів зернових культур.

Найвища урожайність припадає на сільськогосподарські підприємства Золочівського району (77,3 ц/га), Дрогобицького району (72,1 ц/га), тоді як сільськогосподарські підприємства Львівського району при найвищих валових зборах зернових мають дещо нижчу урожайність – 66,7 % і найменша урожайність у підприємствах Яворівського району – 52,9 %. Проте, варто зауважити, що урожайність зернових культур у підприємствах Львівської області є дещо вищою, ніж середня у підприємствах України (54,7 %).

Важливо проаналізувати структуру витрат на виробництво продукції зернових культур. Такі розрахунки ми провели подано за даними ТзОВ «Свірж» і виявили, що частка матеріальних витрат становить 78-79 % , з них 22-33 % припадає на мінеральні добрива, 12-18 % - на паливне і мастильні матеріали, частка насіння є незначною і становить 7-8 %. Питома вага витрат на оплату праці в межах 6-8 %, а на інші прямі витрати припадає 13-15 %.

Важливим показником економічної ефективності вирощування зернових культур є рентабельність виробництва. При порівнянні рівня рентабельності зернових культур на підприємствах Львівської області із аналогічним показником в середньому по Україні з'ясували, що на Львівщині даний показник є нижчим.

Рівень товарності у сільськогосподарських підприємствах Львівщини був за досліджуваний період в межах 55-79 %. За останній рік цей показник склав 55,3 %, тоді як у 2019 р. – 79,7 %. Зерно з високою товарністю краще підлягає експорту, що може бути важливим джерелом доходу для сільськогосподарських виробників і країни в цілому. До того ж, висока товарність сприяє утриманню конкурентоспроможних цін.

Окрім економічної ефективності важлива роль відводиться екологічній та соціальній ефективності, оскільки взаємодія між ними має важливе значення для забезпечення ефективності вирощування зернових культур на засадах

сталості, що включає в себе баланс між економічними вигодами, збереженням навколишнього середовища та соціальною відповідальністю.

Оцінка конкурентоспроможності зернових культур у Львівській області вказує на потенційні можливості для виробників досліджуваного регіону. Дослідження показало, що у сільськогосподарських підприємствах Львівської області найвища конкурентоспроможність таких видів зернової продукції, як ячмінь (1,05), гречка (1,021) і пшениця (0,986). Інтегральний індекс конкурентоспроможності продукції зернових культур загалом становить 0,974.

Запропоновано основні напрями підвищення конкурентоспроможності продукції зернових культур: використання інноваційних технологій, використання адаптованих сортів зернових культур, оптимізація використання ресурсів, екологічно стійке виробництво, диверсифікація вирощування, маркетинг та розвиток нових ринків.

Вказано, що використання інноваційних технологій у зерновиробництві, таких як інтернет речей, дрони, цифрова система управління, електронна комерція тощо, сприятиме збільшенню врожайності, зменшенню витрат на виробництво та підвищенню ефективності вирощування зернових культур. Це призведе до створення конкурентоспроможного зерновиробництва, яке зможе ефективно конкурувати на внутрішньому та зовнішньому ринках.

Проаналізовано вплив внутрішніх та зовнішніх факторів за допомогою методу SWOT-аналізу, на основі якого визначено основні можливості, що дозволить вибрати стратегію розвитку галузі зерновиробництва на внутрішньому і зовнішньому ринках.

Запропоновано формування регіонального зернового кластера. Узгодження всіх етапів виробничого процесу, починаючи від постачальників сировини і завершуючи кінцевим споживачем, дозволяє забезпечити постійне завантаження підприємств зернового кластера. Це веде до зниження витрат на виробництво, що в свою чергу сприяє зниженню собівартості продукції та підвищенню її конкурентоспроможності.

Список використаних джерел

1. Портер М. Конкуренція. Київ, 2001. 387 с.
2. Друкер П. Менеджмент. URL: <https://visionary.management.com.ua/management/peter-drucker> (дата звернення: 20.10.2023).
3. Мохненко А. Критерії оцінки конкурентоспроможності аграрних підприємств. *Економіка. Управління. Інновації*. Випуск № 1 (11), 2014. URL: <http://ekhsuir.kspu.edu/bitstream/handle> (дата звернення: 22.11.2023).
4. Васильков В. Організація виробництва :К. : КНЕУ, 2003. 524 с.
5. Гаркавенко С. Маркетинг: [підручник] 5-те вид. доп. Київ: Лібра, 2007. 720 с.
6. Кіндрацька Г. І. Стратегічний менеджмент. URL: <https://ukrtextbook.com/strategichnij-menedzhment-kindracka-g-i/strategichnij-menedzhment-kindracka-g-i-5-4-1> (дата звернення: 12.11.2023).
7. Економічна теорія: Політекономія: [підручник] / за ред. В. Базилевича. – 3-тє вид., перероб. і доп. К. : Знання, Прес, 2004. 615 с
8. Бурачек І.В., Біленчук О.О. Конкурентоспроможність продукції підприємств: сутність, методи оцінки та зарубіжний досвід управління. *Глобальні та національні проблеми економіки*. Випуск 14, 2016. С. 288-293.
9. Яців І.Б. Конкурентоспроможність сільськогосподарських підприємств : монографія Львів: Український бестселер, 2013. 427с.
10. Які перспективи зернового ринку України до 2030 року. URL: <https://delo.ua/business/jaki-perspektivi-zernovogo-rinku-ukrajini-do-2030-roku-344436/> (дата звернення: 01.11.2023).
11. Державна служби статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua> (дата звернення: 31.10.2023).
12. Рослинництво України у 2021 році. *Статистичний збірник*. Вид. офіц. Київ: Державна служба статистики України, 2021. 180 с.

- URL:https://ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2022/zb/05/zb_rosl_2021.pdf
(дата звернення: 21.11.2023).
13. FAO. 2022. Ukraine: Impact of the war on agriculture and rural livelihoods in Ukraine – Findings of a nation-wide rural household survey. URL:<https://doi.org/10.4060/cc3311en> (дата звернення: 20.11.2023).
 14. Іноземцев М. М Конкурентоспроможність продукції рослинництва та її еколого-економічне забезпечення. *Розвиток європейського простору очима молоді: економічні, соціальні та правові аспекти*. Матеріали Всеукр. конф. 22 квітня 2016. С. 533-537.
 15. World Agricultural Supply and Demand Estimates. URL: <https://www.usda.gov/oce/commodity/wasde/wasde0523.pdf> (дата звернення: 13.10.2023).
 16. Агакерімова Р. Вплив війни в Україні на національну та глобальну продовольчу безпеку. *Економіка та суспільство*. Випуск 50. 2023. DOI:10.32782/2524-0072/2023-50-53
 17. Денисенко С.М. Концептуальні основи еколого-економічної ефективності виробництва продукції рослинництва. *Сталий розвиток економіки*. 2013. № 1. С. 210-15.
 18. Крилов, Я. О. Основні напрями розвитку ринку зерна та механізму його регулювання в Україні. *Український журнал прикладної економіки*. 2018. Том 3. №3. С. 43–53.
 19. Ільчук М.М., Коновал І.А., Барановська О.Д., Євтушенко В.Д. Розвиток ринку зерна в Україні та його стабілізація. *Економіка АПК*. 2019. № 4. С. 29-38.
 20. Лотиш О.Я., Романська І.О. Кон'юнктурний аналіз ринку зерна в Україні. *Актуальні питання економіки, обліку, фінансів та права: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції м. Полтава*. 10 листопада 2018 р. С. 24-28.

21. Лищенко М.О. Ефективність функціонування сільськогосподарських підприємств на ринку зерна: наукові основи, стан, перспективи: монографія. Буринь: ПП «Буринська районна друкарня». 2018. 324 с.
22. Ковальова О.М. Оцінка потенціалу розвитку зернового підкомплексу економіки України. *Глобальні та національні проблеми економіки*. 2015. Вип. 7. URL: <http://global-national.in.ua/issue-7-2015/15-vipusk-7> (дата звернення: 14.12.2023).
23. Пасенко В.М. Лещенко М.М. Використання матричних методів портфельного аналізу для оцінки ефективності інтегаційних стратегій ТНК. *Фінансовий простір*. 2013. № 2 (10). С. 37-43.
24. Фроленко Р., Жукевич С. Використання матричних методів у стратегічному аналізі диверсифікованих компаній. *Галицький економічний вісник*. 2012. №6 (39). С. 124-132.
25. Іванова М.І., Яшкіна Н. В. Використання комплексу матричних методів стратегічного аналізу діяльності виробничих підприємств. *Економіка та держава*. № 6. 2014. С.86-90.
26. Серединська В.М., Загородна О.М. Конкурентоспроможність продукції: значення та сфера застосування. *Інфраструктура ринку*. Випуск 4. 2017. С.93-98.
27. Серединська В.М. Оцінювання конкурентоспроможності продукції в системі маркетингу. Маркетинговий інструментарій управління попитом на товари і послуги; за ред. проф. Р.В. Федоровича. Тернопіль: Підручники і посібники, 2016. 244 с.
28. Білецький Е.В., Янушкевич Д.А., Шайхлісламов З.Р. Управління якістю продукції та послуг; Харків. торг.-економ.інститут КНТЕУ Х.:ХТЕІ, 2015. 222 с.
29. Сільськогосподарське виробництво у Львівській області. Аналітична доповідь 2022 р. URL: <http://lv.ukrstat.gov.ua> (дата звернення: 01.10.2023).

30. Гринчук Т. П. Інвестиційне забезпечення ефективного функціонування сільськогосподарських підприємств на ринку зерна. *Дис. ... канд. екон. наук: спец. 08.00.04*, Вінниця, 2017. 229 с.
31. Сиротюк Г. В. Розвиток та ефективність зерновиробництва: регіональний аспект. *Аграрна економіка. Науковий журнал Львівського НАУ*. 2021. Т. 14. № 1-2. С. 67-74.
32. Сайт Головного управління статистики у Львівській області. URL: http://database.ukrcensus.gov.ua/statbank_lviv. (дата звернення: 01.11.2023).
33. Гуторова О.О., Стасенко О.М. Господарський механізм ефективного виробництва зерна в сільськогосподарських підприємствах: теорія та практика: монографія Харк. нац. аграр. ун-т ім. В.В. Докучаєва. Харків: ХНАУ, Федорко, 2014. 242 с.
34. Забуранна, Л. В. Економічна ефективність виробництва зерна та шляхи її підвищення в сільськогосподарських підприємствах. *Економіка АПК*, № 3, 2014. С. 55-60.
35. Свиноус І. В, Гаврик О. Ю., Хомяк Н. В. Теоретико-методичні підходи до калькулювання собівартості зернових культур. *Агросвіт*. № 22. 2016. С.3-7.
36. Сільське господарство Львівської області 2021: статистичний збірник. Головне управління статистики у Львівській області. 2022. 101 с.
37. Заїка С. О., Романова Р. Р., Курган В. О. Підвищення економічної ефективності зерновиробництва в Україні. *Причорноморські економічні студії*. 2018. Вип. 25. С. 39-42.
38. Сайт державної служби статистики України. URL: <https://www.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення: 10.12.2023).
39. Укрінформ. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/3675809-virobnictvo-zernovih-v-ukraini-torik-skorotilos-na-37-ukab.html> (дата звернення: 12.12.2023).
40. Річні звіти ТЗОВ «Свірж» Львівський район Львівська область

41. Волошин Р. Методологія дослідження конкурентоспроможності зерна. *Галицький економічний вісник*. 2009. № 1. С. 174-180.
42. Янковий О.Г. Конкурентоспроможність підприємства: оцінка рівня та напрями підвищення: монографія; за заг. ред. О.Г. Янкового. Одеса: Атлант, 2013. 470 с.
43. Шумкова О.В., Бондарев В.О. Особливості проведення оцінки конкурентоспроможності продукції сільськогосподарських підприємств. *Інфраструктура ринку*. Випуск 23. 2018. С. 178-183.
44. Домаскіна М. А., Протасевич І. С. Методика оцінки конкурентоспроможності продукції сільського господарства. *Глобальні та національні проблеми економіки*. Випуск 12. 2016. С. 235-239.
45. Жибак М.М., Христенко Г.М. Конкурентоспроможність зерновиробництва та інноваційні чинники її забезпечення. *Агросвіт*. № 9. 2020. С. 4-9.
46. Ніценко В. С., Дворніков І. А. Проблеми та напрями підвищення конкурентоспроможності виробників зерна. *Ринкова економіка: сучасна теорія і практика управління*. 2015. Том 14. Вип. 2 (30). С. 22-33.
47. Войчак А.В., Камишніков Р.В. Конкурентні переваги підприємства: сутність і класифікація. *Маркетинг в Україні*. 2015. № 2. С. 50–53.
48. Томашевська О.А., Шевченко К.А. Економічна ефективність виробництва зернових культур у сільськогосподарських підприємствах та підвищення рівня їх конкурентоспроможності. *Молодий вчений*. №1 (65). 2019. С. 524-530.
49. Дмитрієва В.А. Тенденції в динаміці рослинництва України: ефекти згладжування рядів даних. *Ефективна економіка*. 2018. №12. DOI: 10.32702/2307-2105-2018.12.87.
50. Шрамко І.І., Солодовникова І.Л. Особливості застосування інформаційних технологій при вирощуванні зернових та олійних культур в Україні. *Електронне наукове фахове видання «Ефективна економіка»*. DOI: 10.32702/2307-2105-2021.5.105.

51. Белінська Т. Дослідження: високі технології в аграрній галузі України / *Агроеліта*. 2017. 31.07. URL: <http://agroprod.biz/2017/07/31/doslidzhennya-vysoki-tehnolohiji-v-ahranij-haluzi-ukrajiny/>(дата звернення: 12.10.2023).
52. Лотиш О. Я. Використання матричних методів у стратегічному аналізі зернової галузі України. *Бізнес-навігатор*. Випуск 2 (63), 2021. С.36-44.
53. Стратегія розвитку Львівської області на період 2021-2027 років. URL: <https://www.minregion.gov.ua/wp-content/uploads/2020/05/strategiya-rozvytku-lvivskoyi-oblasti-na-period-2021-2027-rokiv.pdf> (дата звернення: 20.10.2023).
54. Маргасова В., Шевцова О. Стратегія державної підтримки інноваційних технологій розвитку агропромислового комплексу в умовах інформаційної безпеки. *Науковий вісник Полісся*, Випуск 1(24), 2022. С. 23–37.
55. Месель-Веселяк В. Я. Виробництво зернових культур в Україні: потенційні можливості. *Економіка АПК*. 2018. № 5. С. 5.
56. Інновації в системі стратегічного управління безпекою національної економіки в умовах ризиків та невизначеності глобалізації / І. В. Охріменко, Н. М. Вдовенко, Є. І. Овчаренко, І. А. Гнатенко. *Економіка та держава*. 2021. № 8. С. 4–9.
57. Назаренко Г.В. Державна підтримка зернового ринку як перспективного джерела економічного зростання. *Економіка і суспільство*. Випуск 7. 2016. С. 107-115.
58. Якобчук В.П., Захаріна О.В. Концептуальні аспекти формування зернового кластеру в регіоні. *Економіка АПК*. № 1. 2012. С. 115-120.
59. Саблук, П.Т. Кропивко М.Ф. Кластеризація як механізм підвищення конкурентоспроможності та соціальної спрямованості аграрної економіки. *Економіка АПК*. 2010. № 1. С. 3- 12.

60. Орлова-Курилова О.В. Переваги та недоліки функціонування кластерів у сучасній економіці. *Економіка та управління національним господарством*. Випуск № 3(77)-1, 2020. С.55-61.
61. Захаріна О. В. Інституційні та методологічні засади регіональної стратегії розвитку зернової галузі: кластерна модель. *Вісник ЖНАЕУ*. 2011. № 1, т. 2. С. 49-55.
62. Хвалібота С. Р. Вода та сучасні проблеми екології води. *Проблеми формування здорового способу життя у молоді*. Збірник матеріалів XI Всеукр. наук.-практ. конф. молодих учених та студентів. Одеса. 2018. С. 216.
63. Хвалібота С. Ефективність господарювання сільськогосподарських підприємств різних організаційно-правових форм. *Студентська молодь і науковий прогрес в АПК: тези доп. Міжнар. студ. наук. форуму, 22–24 вересня 2020 року*. Львів, 2020. С. 291.